

УДК 94:355.425(477.8)“1985/1987”:341.322.5:341.624(093.2)

**“НЕ МОЖЕ БУТИ ЖОДНИХ СУДОВИХ ПЕРЕСЛІДУВАНЬ З
МЕТОЮ ПОЗБАВЛЕННЯ ЧЛЕНІВ ДИВІЗІЇ “ГАЛИЧИНА”
ГРОМАДЯНСТВА ЧИ ЇХНЬОЇ ДЕПОРТАЦІЇ”:
документи та коментарі до історії створення і діяльності
“Комісії з виявлення військових злочинців у Канаді”(1985–1987)**

Руслан СІРОМСЬКИЙ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн
вул. Університетська 1, Львів 79000, Україна

У статті простежено причини створення та основні напрямки діяльності “Комісії з виявлення військових злочинців” (Комісії Дешена), поява якої стала наслідком повідомлень засобів масової інформації про проживання на території Канади нацистських злочинців. Особливу увагу присвячено обвинуваченням з боку єврейських організацій колишніх вояків Дивізії Ваффен СС “Галичина” у вчиненні “військових злочинів” та спростування подібних закидів канадськими українцями. Окремо проаналізовано позицію української громади Канади стосовно звинувачень дивізійників, радянський чинник у дискредитації українців, діяльність Центру Симона Візенталя, а також історико-правові підстави визначення поняття “військовий злочинець”. На сам кінець подано висновки та рекомендації Комісії Дешена, що юридично нівелюють усі звинувачення, висунуті колишнім воякам Дивізії Ваффен СС “Галичина”.

Ключові слова: Комісія Дешена, військовий злочинець, Дивізія Ваффен СС “Галичина”, Симон Візенталь, наклеп, канадські українці.

Вступні зауваги

Упродовж 1970–1980-х років у канадській пресі та повідомленнях інформаційних агентств з’являлося чимало тверджень про те, що після Другої світової війни до Канади як переміщені особи (*Displaced Persons; DP*) емігрувало чимало “військових злочинців”. Ці публікації не скидалися на поодинокі дошкульні випадки, а нагадували цілеспрямовану кампанію звинувачення канадського уряду у переховуванні “нацистів”, зокрема “колишніх есесівців”. “Мисливці” за військовими злочинцями часів війни посилалися на Конвенцію про незастосування терміну давності до військових злочинів і злочинів проти людства ООН 1968 р., де йшлося, що “не існує терміну давності щодо військових злочинів і злочинів проти людства, а також забезпечення повсюдного застосування цього принципу”¹.

¹ Конвенция о неприменимости срока давности к военным преступлениям и преступлениям против человечества, 26 ноября 1968 года // Режим доступа: <http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/convention-limitation-161168.htm>. [15.12.2012].

Більшість запідозрених у “злочинах проти людства” були переважно вихідцями з Німеччини, Угорщини, Румунії, Литви, Латвії та України. Значну частку останніх склали вояки 14-ї гренадерської дивізії Ваффен СС “Галичина” (*14 Division Grenadiere der Waffen-SS “Galizien”*) – підрозділу у складі фронтових формувань *SS (Schutzstaffel)*, створеного 1943 р.* з галицьких українців. Суть звинувачень в бік канадських українців зводилася до тверджень, буцімто дивізійники під час війни брали участь у масовому винищенні цивільного населення, передусім євреїв. У червні 1980 р. журналіст Соль Літман** на шпальтах впливової канадської газети *Toronto Star* звинуватив українців у придушенні єврейського повстання у варшавському гетто 1943 р. Братство колишніх Вояків Першої Української Дивізії Української Національної Армії (далі – 1-ої УД УНА) в Канаді подало до суду на часопис, редколегія якого була змушена спростовувати подану інформацію. Втім, уже 1985 р. *Toronto Star* помістила одразу декілька антиукраїнських публікацій², а щоденний часопис *Ottawa Citizen* назвав дивізію Ваффен СС “Галичина” “найкровожерливішою” (“*bloodthirsty*”) бойовою одиницею періоду Другої світової війни³.

Такі твердження у канадських засобах масової інформації були щонайменше несподіваними, адже вони багато у чому нагадували пропагандистські публікації в СРСР, де одним із рупорів нападок на колишніх українських дивізійників виступав Клим Дмитрук (справжнє прізвище Євстафій Гальський) – полковник КДБ, котрий у 1970-х “перейшов на наукову роботу”⁴. У своїй найвідомішій книзі “Приречені”, не дуже перебираючи словами, він писав (стиль збережено):

Потягом останніх років у США, Канаді та деяких інших капіталістичних країнах відбулося кілька бурних збіговисьок українських націоналістів і уніатів, що урочисто відзначали [...] день створення “14-ї гренадірен ваффен СС дивізіон “Галіцієн” [...]. 27 лютого 1977 року ювілей дивізії відзначався в уніатській церкві Успення божої матері в Монреалі. До початку богослужіння, яке відправив мітрат Я. Гайманович, під заплямованим кров’ю штандартом СС у своїй уніформі до

* Серед інших дивізій Ваффен СС, зокрема, були: 13-а гірська дивізія СС “Ханджар” (1-а хорватська), 15-а гренадерська дивізія СС (1-а латвійська), 19-а гренадерська дивізія СС (2-а латвійська), 20-а гренадерська дивізія СС (1-а естонська), 21-а гірська дивізія СС “Сканденберг” (1-а албанська), 23-а гірська дивізія СС “Кама” (2-а хорватська), 23-я добровольча танково-гренадерська дивізія СС “Нідерланд” (1-а голландська), 25-а гренадерська дивізія СС “Хун’яді” (1-а угорська), 26-а гренадерська дивізія СС “Гомбьос” (2-а угорська), 27-а добровольча гренадерська дивізія СС “Лангемарк” (1-а фламандська), 29-а гренадерська дивізія СС “РОНА” (1-а російська), 30-а гренадерська дивізія СС (2-а російська, пізніше 1-білоруська), 33-я гренадерська дивізія СС “Шарлемань” (1-а французька), 34-а добровольча гренадерська бригада “Ландштурм Нідерланд” (2-а голландська) тощо.

** С. Літман підтримував тісні стосунки з Комуністичною партією Канади, неодноразово відвідував СРСР.

² *Toronto Star*. Toronto. 1985. February, 11.

³ *Ottawa Citizen*. Ottawa. 1985. May, 14.

⁴ Советські напади на дивізійників // *Вісті комбатанта*. Нью-Йорк–Торонто. 1981. Ч. 2. С. 15.

церкви строем прибули 80 колишніх есесманів на чолі з штурбанфюрером О. Вінницьким⁵.

Радянська публіцистика також віддавна критикувала імміграційну політику Оттави за надання громадянства “сотням свіжоспечених священиків уніатського і православного віровизнань” та “сотням напівінтелігентних професорів (ці ідеологічні штампи кочували з однієї публікації до іншої)⁶. Не відступали від цих пропагандистських шаблонів і представники комуністичного руху у Канаді. Наприклад письменник та громадський діяч українського походження Петро Кравчук (1911–1997; псевда Арсен, Марко Терлиця), наголошував:

Після закінчення Другої світової війни до Канади пролізла велика зграя “переміщених осіб”, серед яких було чимало таких, які під час німецько-фашистської окупації українських земель служили гітлерівцям – були їхніми старостами, поліцейськими, вербувальниками невірної сили для бауерів і капіталістів, здирщиками контингенту для вермахту, служили в німецьких каральних загонах. Прибула сюди особливо велика кількість організаторів ганебної слави дивізії СС “Галичина”. Опинившись в Канаді, вони зразу почали видавати себе за жертви німецької окупації і “большевицького режиму”, розпускали різні брехні на український народ і його державу – Радянську Україну (*sic!*)⁷.

По завершенні війни й справді чимало колишніх дивізійників – хоч і не зразу – опинилися на канадській землі. 8 травня 1945 р. 1-а Українська Дивізія Української Національної Армії (офіційна назва Дивізії Ваффен СС “Галичина” з 19 квітня 1945 р.)* на австрійській території здалася у полон західним союзникам,

⁵ Дмитрук К. Приречені. Буржуазно-націоналістичні та уніатські провокатори на послугах фашизму та імперіалістичної реакції. Львів, 1981. С. 47–48.

⁶ Див. для прикладу найтиповіші: Даниленко С. Дорогою ганьби і зради / Сергій Даниленко. Київ, 1972; Дмитрук К. Приречені. Буржуазно-націоналістичні та уніатські провокатори на послугах фашизму та імперіалістичної реакції / Клим Дмитрук. Львів, 1981. Обидва ці автори були співробітниками НКВС–МДБ, а “науковою” творчістю займалися на заслуженому відпочинку.

⁷ Кравчук П. На канадській землі / Петро Кравчук. Львів, 1963. С. 369.

* Про історію Дивізії Ваффен СС “Галичина” див.: Боляновський А. Дивізія “Галичина”: Історія / Андрій Боляновський. Львів, 2000; Його ж. Українські військові формування в Збройних силах Німеччини (1939–1945) / Андрій Боляновський. Львів, 2003; Верига В. Під сонцем Італії: вояки дивізії “Галичина” – Першої Української Дивізії Української Національної Армії в Бритійському таборі полонених “5Ц” у Беллярії. Італія, червень–жовтень 1945. Торонто; Нью-Йорк; Париж; Сідней, 1984; Його ж. Дорогами другої світової війни: легенди про участь українців у Варшавському повстанні 1944 р. та про Українську Дивізію “Галичина”. Торонто, 1980; Гайке В.-Д. Українська Дивізія “Галичина”. Історія формування і бойових дій у 1943–1945 роках / В.-Д. Гайке. Торонто–Париж–Мюнхен, 1970; Гунчак Т. У мундирах ворога / Тарас Гунчак. Київ, 1993; Колісник Р. Військова Управа та українська дивізія “Галичина” / Р. Колісник. Торонто, 1990; Перша українська дивізія Української національної армії: історія створення та національно-політичне значення: Матеріали конференції / Ред. Я. Дашкевич та ін. Львів, 2002; Українська дивізія “Галичина”. Історико-публіцистичний збірник / Ред. упоряд. М. Слабошпицький, В. Стеценко. Київ; Торонто, 1994; German-Ukrainian Relations in Historical Perspective / Ed. By H. J. Troke and J.-P. Himka. Edmonton–Toronto, 1994; Logusz M. Galicia Division. The Waffen-SS 14th Grenadier Division 1943–1945. Atglen, 1997. та ін.

головно англійцям (усього понад 10 тис.). Після цього у вересні 1945 р. їх інтернували до Белярії, а пізніше до Ріміні (Італія), де розмістили на місцевому летунському майдані. Виконуючи ялтинські домовленості 1945 р., англійці допустили в табір радянську військову репатріаційну комісію, яка обіцянками амністії зуміла переконати бл. 1 тис. осіб повернутися до СРСР, де вони опинилися у фільтраційних таборах, а пізніше на засланні в Сибірі⁸.

На початку 1947 р. вояків дивізії прослухала спеціальна британська комісія з перевірки біженців, за наслідками роботи якої, керівник британської військової місії в Італії Д. Голден Портер, подав 21 лютого 1947 р. британському урядові спеціальний звіт, де дивізійників зображено як “відвертих і чесних людей”⁹. Комісія дійшла висновку, що вояки Дивізії Ваффен СС “Галичина” юридично ні нацистами, ні есесівцями не були, у військових злочинах участі не брали, і можуть бути прийняті на території Великої Британії. 25 квітня 1947 р. на спортивному майданчику табору Ріміні англійський бригадний генерал Колвел повідомив дивізійників про рішення переправити полонених на британські острови. Уже 29 квітня відбула перша група, а 10 червня – остання. Відтак частина колишніх дивізійників поселилися на британських островах: створено 17 таборів праці в Англії і 3 в Шотландії. Офіцерів переправлено у м. Шефїлд (згодом Вулф Келодж). З осені 1948 р. розпочалася процедура звільнення з полону, що завершилася звільненням 31 грудня того ж року офіцерів¹⁰.

Належить зазначити, що потенційним місцем осідку колишніх вояків Дивізії Ваффен СС “Галичина” майже одразу після здачі в полон розглядалася Канада. Євстахій Загачевський згадував:

Чи міг, чи могли ми всі “дивізійники” думати про те, що для більшості з-поміж нас побут у цих таборах продовжиться на роки? Ні, говорено про скорі звільнення, про перевезення до Канади [...]. Для мене, як і для всіх нас, цей час був найважчою пробою. Непевність завтрашнього дня, тавро “коляборантів”, “квіслінгів”*, “зрадників” і Бог зна ще які епітети, що ними щедро обдаровували нас не тільки недруги, але й таки й “свої” – все те ще більше нас пригноблювало [...]. Настав 1947-ий. Після різних комісій, “відвідин” і тому подібних цирків – театральних оглядин нашого табору представниками англійських властей і наших таки суспільно-громадських установ з-за океану почалася підготовка до виїзду. Їдемо. Куди, це байдуже – добре, що врешті їдемо [...]¹¹.

⁸ Після війни // Режим доступу: <http://www.galiciadivision.com/history> [23.12.2012].

⁹ Боляновський А. Дивізія “Галичина”: Історія / Андрій Боляновський. Львів, 2000. С. 376.

¹⁰ Українська Дивізія “Галичина”. Історія у світлинах від заснування у 1943 р. до звільнення з полону 1949 р. Львів, 2009. С. 221.

* Термін “квіслінги” похідний від прізвища норвезького політика Відкуна Квіслінга (1887–1945), котрий в роки Другої світової війни обіймав посаду міністра-президента Норвегії, заклинаючи населення країни співпрацювати з німцями і не чинити їм опору. У даному значенні означає колаборанта, зрадника, котрий служить іноземним покровителям.

¹¹ “Let’s go!” // Загачевський Є. Спогади фронтовика. Одисея сірого “коляборанта” / Євген Загачевський. Мюнхен, 1952. С. 235–237.

Громадська організація Комітет українців Канади (КУК) доклала чимало зусиль аби переконати канадський уряд дозволити колишнім воякам Дивізії Ваффен СС “Галичина” в’їзд до цієї північноамериканської країни. Президент КУК о. д-р Василь Кушнір 26 березня 1946 р. особисто відвідав полонених українців у таборі. Відомо також і про інші ініціативи, наприклад 3 квітня 1947 р. до табору в Ріміні приїжджав сотник Канадського летунства, директор Українського Центрального Допомогового Бюро в Лондоні Богдан Панчук з дружиною Анною¹². Подібні вчинки мали переконати англійську владу, що колишніх вояків Дивізії Ваффен СС “Галичина” недоцільно трактувати ворожим елементом.

31 травня 1950 р. федеральний уряд Канади, очолюваний лібералом Луї Сен-Лораном (1948–1958), санкціонував процес імміграції українських дивізійників (бл. 2 тис. осіб), проте Комітет євреїв Канади (КЄК) оскаржив таке рішення, твердячи, що ці люди є “військовими злочинцями”. Зважаючи на подібні закиди, канадська влада скерувала запит до британського Форін Офіс з метою в’яснення ситуації. У відповіді англійської сторони йшлося:

L. Scopes, British Foreign Office, to Canada House,
4 September 1950, Replying to Canadian Enquiry
with Respect to the 14th Galician Grenadier Division

КОНФІДЕНЦІЙНО

[пер. з англ.] Сер, у відповідь на Ваш лист № AR 408/7 від 21 серпня щодо українських біженців у Сполученому Королівстві, котрі раніше служили у збройних силах Німеччини, за дорученням пана міністра Бевіна (міністра закордонних справ Ернста Бевіна – Р. С.) хочу повідомити Вас: ще в період перебування цих людей в Італії їх перевіряли радянська та британська місії, і ні тоді, ні згодом, не виявлено жодних доказів, щоби хтось з них воював проти Західних союзників або вчиняв злочини проти людства. Їхня поведінка з часу прибуття до цієї країни була хорошою і не спостерігалось жодних ознак, які б вказували на те, що ці люди заражені нацистською ідеологією [...].

Зі звітів спеціальної місії, створеної при військовому міністерстві для розгляду справи цих осіб, видається очевидним, що вони добровільно пішли воювати проти Червоної Армії, керуючись націоналістичними мотивами; їхнє бажання боротися було суттєво стимульоване поведінкою радянської влади під час першої окупації Західної України згідно нацистсько-радянського пакту. Хоча комуністична пропаганда постійно намагалася подати цих людей, як і багато інших біженців, як “зрадників/квіслінгів” чи “військових злочинців”, цікаво відзначити, що ніяких конкретних звинувачень у здійсненні військових злочинів з боку радянського чи іншого уряду стосовно будь-якого члена цієї групи висунуто не було.

29 серпня [1950]

Як впливає з WR – 2384 02685 (1947) звинувачення у бік українців висувалися і раніше, але немає жодних доказів, які б засвідчили їхню правдивість. Надалі будемо

¹² Українська Дивізія “Галичина”. Історія у світлинах від заснування у 1943 р... С. 212.

інформувати канадську сторону стосовно фактів, які будуть у нашому розпорядженні.

[підпис] А. В. Г. Вілкінсон¹³.

Відтак, у 1950 р. імміграційні обмеження у канадському законодавстві були пом'якшені. Зокрема, такі положення, як “служба в німецькій армії” (в розумінні Вермахті) або “номінальний зв'язок із нацистською партією”, усунули. Відтепер члени дивізій Ваффен СС – військових частин нацистської партії, були класифіковані як “призовники” і їм дозволено емігрувати до Канади. Щобільше, міністр у справах громадянства й імміграції Канади В. Гарріс підкреслював, що “стосовно цієї дивізії (“Галичина” – Р. С.) існували особливі обставини, позаяк її трактовано інакше, аніж інших військовополонених”¹⁴. А 5 липня 1951 р. міністерство громадянства та імміграції опублікувало меморандум, у якому зазначено, що заборона на в'їзд до Канади не діє стосовно колишніх вояків Ваффен СС, мобілізованих після 1 січня 1943 р. (нагадаємо, мобілізація в Дивізію Ваффен СС “Галичина” розпочалася навесні 1943 р.)¹⁵. Тож, 1952 р. Канада прийняла цілу групу колишніх українських дивізійників, розглядаючи їх як “третю силу” у боротьбі як проти Сталіна, так і проти Гітлера.

Створення Комісії з виявлення військових злочинців (“Комісії Дешена”)

На зламі 1970–1980-х років у Канаді суттєво зросла кількість інформаційних повідомлень про ймовірних “військових злочинців” (див. Табл. 1), так само як і число самих “злочинців”. Джерелом інформаційних повідомлень про злочини часів Другої світової війни були переважно єврейські організації, провідне місце серед яких відігравав Центр Симона Візенталя у Лос-Анджелесі – неурядова організація, покликана вивчати історію Голокосту¹⁶. Восени 1983 р. єврейська делегація, очолювана керівником КЄК Бертом Рафаелем, зустрілася з міністром юстиції Марком МакГіганом (1982–1984) і передала йому свої пропозиції, вимагаючи денатуралізації та депортації нацистських військових злочинців¹⁷. Того ж року на розгляд парламенту внесено Законопроект С-215, який передбачав позбавлення канадського громадянства осіб, засуджених за військові злочини. Втім цю ініціативу, лобійовану єврейськими колами в Канаді, після обговорення було відкликано. А тим часом С. Візенталь у 1984 р. вручив генеральному прокуророві Канади – єврею за етнічним походженням – Роберту Каплану список

¹³ From the British Archives. Checking for War Criminals // Режим доступу: <http://lib.galiciadivision.com/veryha-eng/d01.html> [23.12.2012].

¹⁴ Комісія для розгляду воєнних злочинів (Комісія Дешена) // *Вісті комбатанта*. Торонто–Нью-Йорк. 1987. Ч. 2. С. 46–47.

¹⁵ Commission of Inquiry on War Criminals. Report. Ottawa, Canada, 30 December 1986. Ottawa, 1992. Part I: Public. P. 18.

¹⁶ Zumbakis S. P. Soviet Evidence in North American Courts. An analysis of problems and concerns with reliance on communist source evidence in alleged war criminal trials / S. Paul Zumbakis. Chicago, 1986. P. 34.

¹⁷ Commission of Inquiry on War Criminals... P. 141.

із 217 імен – членів дивізії Ваффен СС “Галичина”, які буцімто проживають в Канаді і причетні до військових злочинів*. Однак тоді федеральний уряд ліберала П’єра Еліота Трюдо (1968–1980; 1980–1984) вважав справу не вартою уваги, до того ж не бажав ще більше розпалювати міжетнічні непорозуміння¹⁸ (мова, вочевидь про загострення проблеми Квебеку й активізацію руху за громадянські права корінних народів).

Після 1983 р. цифри ймовірних “військових злочинців” у Канаді, менші за тисячу, з боку єврейських організацій і їх представників, не озвучувались. Канадський дослідник українського походження, колишній вояк Дивізії Ваффен СС “Галичина” Василь Верига з цього приводу саркастично зауважував, що кількість обвинувачуваних зростала як “жидівські проценти”¹⁹.

Таблиця 1. Динаміка зростання кількості “військових злочинців” у канадських ЗМІ²⁰.

Дата появи інформації	Автор	Уперше опубліковано/ озвучено	Кількість “військових злочинців”
19 травня 1971 р.	Симон Візенталь	<i>Toronto Star</i>	Декілька сотень
26 грудня 1975 р.	Невстановлений автор	<i>Montreal Gazette</i>	Понад 50
1 грудня 1976 р.	Майкл Ганусяк	<i>Toronto Star</i>	Щонайменше 50
11 листопада 1977 р.	Ян Адамс	<i>Weekend Magazine</i>	800
25 березня 1979 р.	Олівія Вард	<i>Toronto Star</i>	Понад 1 000
28 квітня 1980 р.	Меїр Галеві	<i>Globe and Mail</i>	200
24 лютого 1981 р.	Сабіна Кітрон	<i>Globe and Mail</i>	1 000
29 травня 1981 р.	Абрагам Купер	<i>Regina Leader-Post</i>	1 000
13 липня 1981 р.	Ірвін Котлер	<i>Ottawa Citizen</i>	Щонайменше 100
15 вересня 1981 р.	Адальберт Руекерл	<i>Vancouver Sun</i>	500–1 000
18 червня 1982 р.	Девід Матас	<i>Toronto Star</i>	50–60
12 жовтня 1982 р.	Чарльз Кремер	<i>Windsor Star</i>	Понад 2 000
6 листопада 1982 р.	Міністерство юстиції	<i>Toronto Star</i>	“Купка”/“handful”
6 листопада 1982 р.	Ірвін Котлер	<i>Toronto Star</i>	75–100
13 березня 1983 р.	Роберт Каплан	<i>Toronto Sun</i>	Понад 100
13 квітня 1983 р.	Ірвін Котлер	<i>La Presse</i>	Можливо 1 000
5 липня 1983 р.	Ліга захисту євреїв	<i>Globe and Mail</i>	Можливо 1 000
21 липня 1983 р.	Адальберт Руекерл	<i>Globe and Mail</i>	1 000
21 листопада 1983 р.	Департамент Генерального Повіреного	<i>Globe and Mail</i>	100
21 листопада 1983 р.	Едвард Грінспен	<i>Globe and Mail</i>	2 000
24 січня 1984 р.	Соль Літман	<i>London Free Press</i>	2 000
8 листопада 1984 р.	Соль Літман	<i>Toronto Star</i>	3 000
16 січня 1985 р.	Симон Адлер	<i>London Free Press</i>	1 000
25 січня 1985 р.	Соль Літман	<i>Toronto Star</i>	3 000
16 травня 1986 р.	Симон Візенталь	<i>New York Daily News</i>	6 000**

* Як згодом з’ясувалося, цей список був переліком курсантів одного із старшинських курсів, організованих для Дивізії Ваффен СС “Галичина” (Commission of Inquiry on War Criminals... Р. 257–258).

¹⁸ Zumbakis S. P. Soviet Evidence in North American Courts... Р. 34.

¹⁹ Верига В. Фальшиві обвинувачення (звіт комісії Дешена) // Верига В. Слово і чин. Вибрані статті, доповіді, розвідки, життєписи. 1946–1988 / Василь Верига / Упорядник і автор передмови М. Литвин. Львів, 2001. С. 400.

²⁰ Commission of Inquiry on War Criminals... Р. 247.

** Пізніше Комісія Дешена навіть з’ясувала в редакції *New York Daily News* чи це була не описка. Виявилось – ні.

Питання про “військових злочинців” змістилося в іншу площину, коли 17 червня 1982 р. канадська поліція, після попереднього запиту про екстрадицію з боку ФРН, арештувала 73-річного мешканця Торонто Альберта Гельмута Раука – в роки війни старшого сержанта СС, котрий відповідав за “єврейське питання” в гетто Каунаса (Литва). Затриманому висунули звинувачення у вбивстві понад 11 тис. євреїв упродовж 1941–1943 рр.²¹ Відтак, Г. Раука став першим канадським громадянином, звинуваченим у військових злочинах такого масштабу.

Гостроти ситуації додали обставини набуття Рауком канадського громадянства. Покинувши 19 грудня 1950 р. Німеччину, він прибув у Сент-Джон (Нью-Брансвік), де почергово працював на різних роботах. У 1956 р. колишній есесівець отримав канадське громадянство, невірною вказавши своє прізвище – *Rauka*, а не *Rauca* (не беремося судити чи це був свідомий вчинок, чи банальна описка). Втім, це згодом заплутало канадську поліцію, котра не могла знайти запису його реєстрації. Тож, з часу видачі ордеру на арешт (1961) і затриманням підозрюваного минув 21 рік. Лише 1982 р. підозрюваного таки відшукали і, на підставі виконання зобов’язань щодо екстрадиції, суд провінції Онтаріо ухвалив рішення про його видачу німецькій стороні. 20 травня 1983 р. Г. Рауку відправили до ФРН, де він помер через п’ять місяців у в’язниці Франкфурта в очікуванні суду²².

Проте вибуховий суспільний ефект справив не стільки арешт і видача Г. Рауки, скільки публікації в американській пресі про канадський слід “ангела смерті” – німецького лікаря Йозефа Менгеле (1911–1979), котрий провадив медичні експерименти на ув’язнених у концтаборі Освенцім²³. Висувалося припущення, що Й. Менгеле, правда під іншим прізвищем, перебрався з Аргентини до Канади. За умов, коли істерія та нагнітання ситуації навколо пошуку ймовірних військових злочинців сягнули свого апогею, 7 лютого 1985 р. новий федеральний уряд Канади, очолюваний консерватором Браяном Малруні (1984–1993), анонсував створення Королівської Комісії з виявлення військових злочинців (*Royal Commission of Inquiry on War Criminals*), котру очолив відомий канадський юрист, суддя Верховного Суду Квебеку Жюль Дешен (1923–2000)*. Місцем осідку Комісії визначено Оттаву. Дорадниками голови стали Ів Фортєс (юрисконсульт; Монреаль), Майкл Мейган (юрисконсульт; Торонто); секретарем – Карен Логан (Оксон, Оттава); керівником досліджень – Жан-Поль Драпо;

²¹ Cogs In The Killing Machine // Режим доступу: <http://www.shoah.freesevers.com/custom4.html> [13.12.2012].

²² The Helmut Rauca case // Режим доступу: <http://www.cbc.ca/archives/categories/war-conflict/war-crimes/fleeing-justice-war-criminals-in-canada/the-helmut-rauca-case.html> [7.12.2012].

²³ Canadian Inquiry Criticizes Times Report on Josef Mengele // Режим доступу: <http://www.nytimes.com/1987/03/13/world/canadian-inquiry-criticizes-times-report-on-josef-mengele.html?src=pm> [7.12.2012].

* Протягом 1993–1997 рр. Ж. Дешен був суддею Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії.

керівником адміністрації – Мері Аллен; координатором слухань – Роберт Шорт; реєстратором – Вільям Бренан; спеціальними радниками – проф. Рауль Гілберт та проф. Петер Гофман²⁴. Крім цього, до роботи було задіяно ще декілька десятків осіб (радники, консультанти, адміністратори тощо).

Більшість єврейських організацій Канади зустріли інформацію про створення такої комісії з ентузіазмом, хоча були й песимісти, на зразок відомого єврейського громадського діяча, адвоката Едварда Грінспена, котрий твердив, що канадські правоохоронні органи не здатні зібрати достатньої доказової бази супроти можливих військових злочинців, а законодавство країни непридатне для його використання у подібних справах. Тому, резюмував Е. Грінспен, євреям варто самим збирати докази вини запідозрених осіб²⁵. Реакція канадських українців була очікувано негативною. Наприклад, мер Едмонтон – одного з найбільш “українських” міст Канади – Лоуренс (Лаврентій) Дікур – українець у третьому поколінні, назвав створення Комісії Дешена “помилкою уряду Малруні”²⁶. Водночас, В. Верига так охарактеризував створення спеціальної комісії:

Українська громада не має нічого проти притягнення до суду справедливості усіх воєнних злочинців, тобто не тільки тих, які “співпрацювали” з німцями, але також і тих, які співпрацювали з комуністами. Бо чим же різняться в остаточному висліді масові вбивства в Треблінці, Майданеку чи Аушвіці” від масових вбивств політичних в’язнів у Львові, Дрогобичі, чи Вінниці, а навіть у Катині?²⁷

При аналізі того, що відбувалося навколо питання про ймовірних військових злочинців у Канаді, не можна оминати ролі засобів масової інформації. Канадська преса демонструвала, за визначенням історика Романа Сербина, “звужений погляд на проблему”. Він наголошував:

Українці є легкою мішенню: вони економічно слабкі, мають незначний політичний вплив (до речі, думка С. Візенталя була цілком протилежною – Р. С.), а їх доступ до засобів масової інформації обмежений. У той час, як більшість інших етнічних груп можуть отримати допомогу і підтримку від країн їхнього походження, українці не можуть розраховувати на Україну чи уряд у Києві [...]. Вони повинні реагувати на спотворення в медіа і накопичення кращої документальної бази²⁸.

Медіа нагнітали ситуацію і традиційно при згадці Дивізії Ваффен СС “Галичина” послуговувалися термінами “СС” (не “Ваффен СС”), “Гітлер”, “елітна гвардія”, “табори смерті”, “нацистські злочинці” і т.п. Матеріал переважно подавався з точки зору єврейських організацій, тоді як канадські

²⁴ Commission of Inquiry on War Criminals... P. V.

²⁵ *Марплес Д.* Радянський погляд на воєнних злочинців 2-ої світової // *Вісті комбатанта*. Торонто–Нью-Йорк. 1986. Ч. 1. С. 47.

²⁶ Подяка Лоренсові Дікурові // *Вісті комбатанта*. Торонто–Нью-Йорк. 1986. Ч. 3. С. 54–55.

²⁷ *Верига В.* Візенталь, Каплан та українці // *Верига В.* Слово і чин... С. 289.

²⁸ *Serbyn R.* Alleged War Criminals, the Canadian Media, and the Ukrainian Community // Режим доступу: <http://www.ukemonde.com/luciuk/serbyn.htm>. [17.12.2012].

найвпливовіші газети (*Globe and Mail, Toronto Star, Montreal Gazette*) часто ігнорували висвітлення позиції української сторони²⁹. Яскравий приклад газета *Ottawa Citizen*, журналіст якої Ніл Макдональд назвав українців “нацистськими колаборантами”. Коли ж до нього звернулися аби він подав докази такого твердження, він їх не подав, а знову звинуватив українців в активній співпраці з нацистами³⁰. До антиукраїнської кампанії долучилися й контрольовані канадськими комуністами газети *Canadian Tribune* і *News from Ukraine*.

28 вересня 1985 р. в газеті *The Globe and Mail* надруковано спільне звернення Комітету Українців Канади, Комітету Литовців Канади, Латвійської Національної Федерації в Канаді, Естонської Центральної Ради в Канаді, Словацької Національної Ради під назвою “Як ми це пояснимо нашим дітям?”. У ньому, зокрема, порушено питання: “Чому Комісія з виявлення військових злочинців фокусує свою увагу на політичних ворогах Радянського блоку?”³¹. Цікаво, що звернення проілюстровано малюнком молодої дівчини у національному одязі, в образі якої, поза всяким сумнівом, можна упізнати українку.

У “Бюлетені” Крайової Управи Канади Братства колишніх вояків 1-ої Української Дивізії Української Національної Армії за липень 1985 р. вміщено рекомендації того, як колишнім дивізійникам поводитися при зустрічі з журналістами:

[...] Мати до діла з ними (з медіа – Р. С.) не легко, тим більше звичайній людині, яку легко заскочити, “застрашити”. З інтерв’ю репортер може вибрати, що йому завгодно, тому треба говорити тільки те, що відноситься до справи.

З телевізією ще трудніша справа, для виступів на телевізії є відповідний вишкіл, як себе “представити в позитивному світлі”. Були випадки в Америці й Канаді, де особу “застрілюють” (застають зненацька – Р. С.) і ставлять її перед телевізійними апаратами несподівано, заскочено, неприготованою. Така людина звичайно реагує “дефензивно” (захищаючись – Р. С.), воліла б втекти від такої “паблісіті”, наприклад, в американській телевізії показували “воєнного злочинця” з української Дивізії, якого застали при поливанні трави біля хати й який розгублений “втікає” від них.

В таких випадках слід поставитися серйозно, не попадати в паніку й вимагати вияснення, ідентифікації репортера та краще стояти на своїх громадянських правах, ніж давати заперечливі відповіді чи від них втікати.

У випадках, коли репортери підступно вриваються до приватної хати, треба їм заявити, що закликаєте поліцію й що вони не мають права вступу на приватну осілість [...].

Важлива порада. Якщо когось кликатимуть на переслухання до Комісії Дешена як прийдуть до хати на допит, треба вимагати виявлення особистої виказки урядовця чи поліцає. В кожному разі, поки давати будь-які відповіді, треба повідомити свого адвоката, щоб був при такому переслуховуванні та негайно слід зателефонувати

²⁹ *Serbyn R. Alleged War Criminals...*

³⁰ *Ottawa Citizen*. Ottawa. 1985. June, 18.

³¹ *The Globe and Mail*. Toronto. 1985. September, 28.

до одного з адвокатів [...] [далі вказано телефони адвокатів І. Сопінки, К. Пауелла, Я. Ботюка]³².

Втім, нагнітання ситуації тривало і надалі. Наприклад, 15 березня 1987 р. у радіопрограмі СВС “Недільний ранок” прозвучали відверто антиукраїнські заяви. В анотації програми йшлося: “У своїх країнах вони вчинили акти неабиякої жорстокості і терору. Потім, шукаючи прихистку, приїхали до Канади. Не відаючи про це, ми вітали їх з розпростертими обіймами”. У самій програмі прозвучали думки обох сторін, однак надміру випученою була думка єврейки Едіт Кімельман, котра розповідала як “ховалися у полях і лісах [...], а вночі спала в копицях сіна, щоби не потрапити в руки українців”³³. Українська сторона розцінила подібного роду звинувачення не інакше, як “полювання на відьом”³⁴.

Засади і напрямки діяльності Комісії Дешена

10 квітня 1985 р. Королівська Комісія з виявлення військових злочинців (далі – Комісія Дешена) опублікувала “Правила практичної діяльності та процедури”, де зазначені мотиви та мета її діяльності:

Беручи до уваги занепокоєння щодо можливого перебування або спробу в’їхати до Канади ймовірного нацистського злочинця Йозефа Менгеле;

беручи до уваги побоювання, що інші особи, відповідальні за військові злочини, пов’язані з діяльністю нацистської Німеччини під час Другої світової війни (далі – військові злочинці), у даний час проживають у Канаді

[...] Уряд Канади прагне вдатися до заходів, необхідних для притягнення до відповідальності військових злочинців, які проживають чи будуть виявлені в майбутньому в Канаді³⁵.

Одним із засадничих принципів у роботі Комісії стало визначення поняття “військовий злочин”. У статуті “Міжнародного військового трибуналу для суду і покарання військових злочинців європейських країн Осі”, ухваленому 8 серпня 1945 р. у Лондоні, було визначено такі військові злочини, до яких згодом апелювали комісіонери:

Стаття 6. [...] а) злочини проти миру, а саме: планування, підготовка, розв’язування чи ведення агресивної війни або війни, що порушує міжнародні договори, угоди чи запевнення, або участь у спільному плані чи змові, спрямованих на здійснення буд-якої з вищезазначених дій;

³² *Бюлетень*. Братство колишніх вояків 1-ої Української Дивізії Української Національної Армії. Крайова Управа Канади. 1985. Липень.

³³ War Criminals: Communities Divided // Режим доступу: <http://www.cbc.ca/archives/categories/war-conflict/war-crimes/fleeing-justice-war-criminals-in-canada/a-community-divided.html> [14.12.2012].

³⁴ Ibid.

³⁵ Commission of Inquiry on War Criminals... P. 17.

б) *військові злочини*, а саме: порушення законів чи звичаїв війни. До цих порушень належать вбивства, катування або відведення у рабство чи для інших цілей цивільного населення окупованої території; вбивства чи катування військовополонених чи осіб, котрі перебувають у морі; вбивства заручників; пограбування суспільної чи правової власності; безглузде руйнування міст чи сіл; розорення, невинуватим військовою необхідністю, та інші злочини.

с) *злочини проти людства*, а саме: вбивства, винищення, поневолення, заслання та інші жорстокості, вчинені стосовно цивільного населення до чи під час війни, або переслідування за політичними, расовими чи релігійними мотивами з метою здійснення чи через інший злочин, що підлягає юрисдикції Трибуналу, незалежно від того, чи були ці дії порушенням внутрішнього права країни, де вони були вчинені, чи ні³⁶.

Важливим правовим прецедентом у розгляді справ колишніх вояків Дивізії Ваффен СС “Галичина” став присуд Нюрнберзького трибуналу, зокрема та частина, де йшлося про відповідальність есесівців:

Розглядаючи питання про СС, Трибунал включає сюди всіх осіб, офіційно прийнятих у лави СС, у тому числі Загальне СС, війська СС, з’єднання СС “Мертва голова” і представників будь-якого роду поліцейських служб, які були членами СС. Трибунал не включає сюди так звані кавалерійські з’єднання СС³⁷.

Цей документ дає відповідь на питання, чому місії Великої Британії, а пізніше й Канади, не вбачали у дивізійниках військових злочинців: у Дивізії Ваффен СС “Галичина” не було пропагандистів націонал-соціалізму, у ній діяли звичайні церковні капелани, вояки носили сіро-зелену уніформу, а не чорну із срібними відзнаками, як елітарні відділи СС (28 травня 1944 р. райхсфюрер СС Гайнріх Гімлер узагалі заборонив вживати визначення *SS-Mann* до вояків ненімецького походження)³⁸.

Відштовхуючись від висновку Нюрнберзького трибуналу, Комісія Дешена визначила “військовими злочинцями” осіб, “котрі незалежно від свого колишнього чи теперішнього громадянства, на даний час є підданими Канади і ймовірно (підкреслення наше – Р. С.) відповідальні за злочини проти миру, воєнні злочини або злочини проти людства, які мали відношення до діяльності нацистської Німеччини і були здійснені у період 1 вересня 1939 р. – 9 травня 1945 р. включно (саме так у документі – Р. С.)”³⁹. Подібне визначення окремі українські громадські діячі розцінювали як надто вузьке. Скажімо, В. Верига з цього приводу писав: “Ми не бачимо причини, чому обмежуватися тільки до воєнних злочинів за нацистського режиму на терені Східньої Європи, може краще було б взяти воєнні злочини колаборантів, і нацистських, і комуністичних [...]”⁴⁰.

³⁶ Устав Международного Военного Трибунала // Режим доступу: <http://www.genocide.ru/lib/barseghov/responsibility/v1/001-015.htm#4> [17.12.2012].

³⁷ Приговор Международного Военного Трибунала // Режим доступу: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000021/st048.shtml> [17.12.2012].

³⁸ Українська Дивізія “Галичина”. Історія у світликах від заснування у 1943 р... С. 7.

³⁹ Commission of Inquiry on War Criminals... Р. 3.

⁴⁰ Верига В. Візенталь, Каплан та українці // Верига В. Слово і чин... С. 288–289.

Приступаючи до детального дослідження, Комісія Дешена вивчила досвід переслідування військових злочинців у Бельгії, Великій Британії, Італії, Нідерландах, НДР, Польщі, ФРН, Франції⁴¹. Безумовний вплив на виявлення ймовірних нацистських злочинців у Канаді мав досвід сусідніх США, де 1979 р. з ініціативи конгресмена Елізабет Хольцман створено Управління спеціальних розслідувань (*Office of Special Investigations*), яке очолив Ален Раян. За словами останнього, СРСР несподівано погодився передати американцям зі своїх архівів трофейні документи, що засвідчували причетність окремих громадян США – колишніх європейських емігрантів (з-поміж них й українських) до співпраці з нацистами в роки війни⁴². Станом на 1985 р. Управління спеціальних розслідувань вивчало справи близько 300 осіб, проти 32-х відкрито кримінальне провадження⁴³.

Співставивши цифри з різних джерел обвинувачення, Комісія Дешена створила єдиний список підозрюваних (*Master List*), що склав 774 позиції. Крім того, підготовлено додатковий список із 38 прізвищ та окремий список німецьких науковців – 71 справа (усіх разом 883 особи)⁴⁴. Крім Дивізії Ваффен СС “Галичина” під увагу Комісії потрапили українська поліція, українські шуцманшафти, німецькі айнзатцгрупи*, структури СС. Комісіонери повинні були перевірити висунуті звинувачення стосовно кожної особи. Із запитами Комісія зверталася в архіви Канади і ФРН, міністерств праці та еміграції, закордонних справ, державного секретаріату. Джерелами інформації у роботі комісії також були документальний центр у Берліні (інформація про підрозділи СС), Федеральний центр розслідування нацистських злочинів у Людвігсбурзі, Бюро інформації у Берліні, Бюро німецької військової обслуги (збирало інформацію про поранених, полонених, зниклих безвісти), Центральне інформаційне бюро федеральних архівів в Аахен-Корнелмюнстері. В окремих випадках скеровувались запити до Центру сучасної єврейської документації у Парижі (після заснування у 1943 р. спочатку функціонував у Греноблі), Управління спеціальних розслідувань у Вашингтоні, Центру єврейської документації у Відні (запити переважно стосувалися Дивізії Ваффен СС “Галичина”), архіву Яд Вашем у Єрусалимі. Загалом, за два роки розслідувань Комісії витрачено бл. 60 млн. дол.⁴⁵

⁴¹ Commission of Inquiry on War Criminals... P. 30.

⁴² Дорон А. Нацисты благоденствуют в Америке // *Діалоги/Диалоги*. Товариство єврейсько-українських зв'язків в Ізраїлі. Єрусалим. 1985. Ч. 9–10. С. 84.

⁴³ Там же.

⁴⁴ Commission of Inquiry on War Criminals... P. 262.

* Шуцманшафти (*Schutzmannschaft*) – охоронні команди у складі допоміжної поліції Третього Райху, що формувалися на окупованих територіях із місцевого населення й військовополонених. Айнзатцгрупи (*Einsatzgruppen*) – оперативні військові частини, створені для ліквідації військовополонених та цивільного населення на окупованих територіях.

⁴⁵ The Deschênes Commission // Режим доступу: <http://www.cbc.ca/archives/categories/war-conflict/war-crimes/fleeing-justice-war-criminals-in-canada/the-deschenes-commission.html> [25.01.2013].

Для пошуку “військових злочинців” у понад сотні канадських періодичних видань вміщено оголошення, аби читачі змогли повідомити про осіб, запідозрених у вчиненні злочинів у роки війни. У відповідь на появу 4 квітня 1986 р. у часописі *Canadian Jews News* оголошення, щоби євреї, котрі в роки війни стикалися з діяльністю Дивізії Ваффен СС “Галичина”, зголошувалися за вказаним телефоном (телефон Соль Літмана), В. Верига дотепно зауважив: “Іншими словами, усі дивізійники є обвинувачені, а тепер щойно шукається злочину, щоб їм його пришити”⁴⁶. Такі оголошення приводили до того, що до Комісії стали надходити анонімні листи про ймовірних військових злочинців абсурдного змісту. Наприклад, одну сімейну пару назвали військовими злочинцями лише тому, що вони мали німецькі прізвища, жили на відлюдді, тримали двох чорних псів і пропонували на продаж старі європейські меблі (Справи № 179 і 180)⁴⁷. Стосовно однієї особи вказувалося, що вона служила у Дивізії Ваффен СС “Галичина”, але насправді наприкінці війни їй виповнилося заледве шість років (Справа № 171)⁴⁸. Відтак, комісіонерам довелося визнати, що отримані дані у більшості випадків є оціночними припущеннями, а цифри надто заокругленими. Спостерігалася невідповідність навіть між тією інформацією, яка з’являлася в одні часові рамки⁴⁹.

Одним із напрямків роботи Комісії Дешена стало заслуховування представників організацій-ініціаторів розслідування військових злочинів, свідків і представників організацій, які захищали добре ім’я своїх громад. У період між 25 квітня 1985 р. та 10 листопада 1986 р. проведено заслуховування свідків у Монреалі, Галлі, Оттаві, Торонто, Вінздорі, Вінніпегу, Калгарі та Ванкувері, під час яких допитано 58 свідків та отримано п’ять подань від зацікавлених груп чи осіб⁵⁰. Під час слухання в Торонто інтереси єврейської громади обстоював представник Центру Симона Візенталя, журналіст Соль Літман. Він заявив, що до Канади по війні потрапили особи, котрі вчинили злочини. Зокрема, С. Літман наголосив, що з початку німецько-радянської війни у червні 1941 р. литовці винищували євреїв у Каунасі, румуни – в Яссах, а українці – у Львові (7 тис. євреїв)⁵¹. Щобільше, він не згадував українців як жертв нацистів, назвавши їх “жорстокими колаборантами” (серед військових злочинців прозвучали з-поміж іншого імена Андрія Мельника та Степана Бандери)⁵². Коли С. Літману закинули некоректне ототожнення українців з нацистами, той відповів: “Це ж саме як би описувати *FLQ* (Фронт визволення Квебеку – *P. C.*), не пов’язуючи його з канадськими французами”⁵³. У підсумку Комісія Дешена визнала, що надана

⁴⁶ Нам кинули визов // *Новий шлях*. Торонто. 1986. 11 травня.

⁴⁷ Commission of Inquiry on War Criminals... P. 249.

⁴⁸ Ibid. P. 381.

⁴⁹ Ibid. P. 249.

⁵⁰ Ibid. P. 20.

⁵¹ Комісія розшуку воєнних злочинців у Канаді // *Новий шлях*. 1985. 26 червня.

⁵² Чи криза проводу? // *Новий шлях*. Торонто. 1985. 10 серпня.

⁵³ Зізнання Літмана // *Новий шлях*. Торонто. 1985. 29 червня.

С. Літманом інформація не чітка і вводить в оману, бо останній ототожнює поняття “військові злочинці” та “військові колаборанти”. Військові злочинці, насправді, могли бути колаборантами, але чи всі колаборанти були військовими злочинцями? – задавалися питанням комісіонери⁵⁴.

Українська преса в Канаді переважно розцінювала дії єврейської спільноти, спрямовані проти вояків Дивізії Ваффен СС “Галичина”, як “жидівську протиукраїнську кампанію”⁵⁵. На думку Р. Сербина, канадські українці повинні були встановити конструктивний діалог з єврейською громадою: “Якби лінії зв’язку між двома громадами залишалися відкритими, багато з нинішніх труднощів можна було б уникнути”⁵⁶. У цьому контексті належить згадати спроби проаналізувати українсько-єврейські відносини з наукової точки зору. Наприклад, у жовтні 1983 р. Петро Потічний і Говард Астер організували єврейсько-українську конференцію у Макмастерському університеті⁵⁷. Втім, подібного роду конференції завершувалися тим, що кожен залишався при власній думці. На поверхню вилізли старі образи: євреї згадали і про Богдана Хмельницького (“перший Гітлер”), Симона Петлюру; українці пригадали, що євреями були чільні більшовицькі державні діячі, причетні до винищення українців⁵⁸. *The Globe and Mail*, уже постфактум, назвала те, що відбувалося у взаєминах між українцями та євреями у Канаді, “партизанською війною”⁵⁹.

У журналі *Ma'ariv* (1986) С. Літман висловив своє бачення загострення єврейсько-українських взаємин у Канаді (статтю передрукували “Діалоги”):

[*пер. з рос.*] Відкритий конфлікт між єврейською та українською спільнотами – нове явище, яке нагадує відносини, що існували у минулому в Східній Європі. Протягом 75 років, з того часу, як українці і євреї почали масово іммігрувати в цю країну, існувало мовчазне перемир’я між цими двома спільнотами, обидві сторони не були зацікавлені у продовженні ворожнечі на новій батьківщині, вони боролись проти дискримінації з боку англійської і французької більшості. В обох громад була спільна мета: зайняти своє місце в канадському суспільстві. Обидві спільноти були вороже налаштовані до СРСР: українці через переслідування правозахисників, а євреї через переслідування в’язнів Сіона [...]. Перемир’я між євреями й українцями існувало доти, доки не виникло питання військових злочинців на території Канади [...]. Єврейську громаду в Канаді чекає потік наклепів з боку представників 3-ої хвилі української еміграції. Виглядає на те, що єврейська громада

⁵⁴ Commission of Inquiry on War Criminals... P. 245.

⁵⁵ Голос із Заходу // Новий шлях. Торонто. 1985. 24 серпня.

⁵⁶ Serbyn R. Alleged War Criminals, the Canadian Media, and the Ukrainian Community // Режим доступу: <http://www.ukemonde.com/luciuk/serbyn.htm>. [17.12.2012].

⁵⁷ Lupul M. R. Ottawa and Ukrainian Community Development (1982–86) // The Politics of Multiculturalism: A Ukrainian-Canadian Memoir / Canadian Institute of Ukrainian Studies. Edmonton–Toronto, 2005. P. 395.

⁵⁸ Веруґа В. Фальшиві обвинувачення (звіт комісії Дешена) // Верига В. Слово і чин... С. 401.

⁵⁹ *The Globe and Mail*. Toronto. 2005. April, 25.

не готова до цього, вона більш придатна до дипломатичних методів вирішення проблем [...]»⁶⁰.

6 травня 1986 р. під час другого дня останньої сесії Комісії Дешена з півторагодинною доповіддю виступив захисник Ярослав Ботюк. Єврейські адвокати намагалися перервати виступ і долучити нові документи, але “суддя Жюль Дешен інтервенцію жидівських адвокатів ухилив”⁶¹.

Симон Візенталь і Комісія Дешена

Комісію насторожував той факт, що першоджерелом оприлюдненої у Канаді інформації про ймовірних військових злочинців були переважно єврейські громадські організації, зокрема Центр Симона Візенталя і його засновник особисто (див. табл. 2)⁶². Пікантності ситуації додавала та обставина, що сам Симон Візенталь (1908–2005) був пов’язаний з Україною (уродженець містечка Бучач на Тернопільщині, навчався і працював у Львові). По війні він став не лише співробітником Моссаду – політичної розвідки Ізраїлю, але й активним дослідником Голокосту, засновником і керівником Центру єврейської документації (спочатку містився у Лінці, пізніше – у Відні, а з 1977 р. – у Лос-Анджелесі). За свою діяльність Візенталь отримав прізвисько “мисливець за нацистами” (за інформацією заснованого ним Центру, С. Візенталь виявив 1 100 нацистських військових злочинців)⁶³.

В одному із інтерв’ю С. Візенталь окреслив мотиви своєї діяльності:

[пер. з рос.] Те, що я роблю, – лише певною мірою спроба створити алібі для мого покоління, спокутувати провину тих, хто вижив. Я був архітектором у Львові. Там проживало 150 тис. євреїв – половина населення міста. Залишилося 500 осіб*. Ви розумієте, що означає – вижило 500 із 150 тисяч?⁶⁴

⁶⁰ Литман С. Евреи и украинцы: конец перемирию // *Діалоги/Диалоги*. Товариство єврейсько-українських зв’язків в Ізраїлі. Єрусалим. 1986. Ч. 11–12. С. 105–106.

⁶¹ Другий день останньої сесії комісії Дешена // *Новий шлях*. Торонто. 1986. 24 травня.

⁶² Commission of Inquiry on War Criminals... P. 246.

⁶³ About Simon Wiesenthal // Режим доступу: <http://www.wiesenthal.com/site/pr.asp?c=lsKWLbPJLnF&b=4441293#.UTIkBaJFCyo> [24.12.2012].

* На основі обрахунку кількості виданих карток на продукти харчування, станом на 4 жовтня 1941 р. у Львові мешкало 321 647 осіб, з яких 145 446 – поляків, 111 471 – євреїв, 60 647 – українців, 2 441 – німців (у т.ч. 441 – райхсдойч, решта – фольксдойчі). Див. *Краківські вісті*. Краків. 1941. 17 жовтня. На той час чисельність євреїв була дещо більшою, ніж 1939 р. – головно через міграцію з окупованої нацистами Польщі. Аналізуючи втрати львівських євреїв, варто звернути увагу на два аспекти: 1) серед єврейських жертв, приписаних нацистам, є особи депортовані або ліквідовані радянським режимом упродовж 1939–1941 рр.; 2) по війні досить часто до евакуаційних списків – через корумпованість радянського чиновницького апарату (за певну плату) – потрапляли євреї, котрі згідно угоди між Польським комітетом національного визволення та урядом УРСР не мали формального права на виїзд. Багато євреїв записувались як поляки, що давало їм можливість виїхати до Польщі (див. про це: Міцель М. Євреї України у 1950–1990-х роках // *Нариси з історії та культури євреїв України*. Вид. друге. Київ, 2008. С. 206–231). Зважаючи на це, можемо припускати, що кількість євреїв, котрі вижили у Львові в роки Другої світової війни, була суттєво більшою за цифру, озвучену С. Візенталем. Після вступу в липні 1944 р. до міста Червоної армії зі сховищ виїшло принаймні 1 500 євреїв (див.: Mazur G., Skwara J., Wkgerski J. *Kronika 2350 dni wojny i okupacji Lwowa 1.IX.1939 – 5.II.1946*. Katowice, 2007. S. 517).

⁶⁴ Я не верю в к коллективную вину, я верю в коллективный стыд. Беседа с Симоном Визенталем // *Діалоги/Диалоги*. Товариство єврейсько-українських зв’язків в Ізраїлі. Єрусалим. 1986. Ч. 11–12. С. 116.

Таблиця 2. Першоджерела інформації про військових злочинців та їхню кількість⁶⁵.

№	Першоджерело	Кількість ймовірних військових злочинців
1.	Йозеф Ріваш (подані імена співпадають зі списком організації “Яд Вашем”)	707
2.	Симон Візенталь	219
3.	Канадський єврейський конгрес (проф. Ірвін Котлер)	209
4.	Соль Літман	171
5.	“Б’най Бріт Канада” (Девід Матас)	100
6.	Міністерство юстиції Канади	81
7.	Центр Симона Візенталя (Лос-Анджелес)	63
8.	Канадська асоціація пам’яті жертв голокосту	54
9.	Єврейська федерація Північного Джерсі (Р. Крайгер)	49
10.	Поліція Ізраїлю	54 (включені у список “Б’най Бріт”)
11.	СРСР	43
12.	Єфраїм Цурофф	29

В історії відомі випадки, коли звинувачення з боку С. Візенталя були абсурдними та викликали обурення відомих громадських діячів і політиків. Наприклад, 1975 р. канцлер Австрії Бруно Крайскі (теж єврей за походженням) після звинувачень глави місцевих лібералів Фрідріха Петера у розстрілах євреїв у роки Другої світової війни назвав інституцію Візенталя “політичною мафією”⁶⁶. На його думку, Візенталь не мав права переслідувати людей, адже сам не є моральним авторитетом. Цікаво, що єврейські організації намагалися оскаржити перед Комісією Дешена іншого австрійця, котрого називали “нацистським злочинцем”, – Курта Вальдгайма – колишнього посла Австрії в Канаді (1956–1960), Генерального секретаря ООН (1972–1981), президента Австрії (1986–1992). В роки війни він був ад’ютантом генерала Вермахту Александра Льора, працював фронтовим перекладачем. Утім Ж. Дешен категорично відкинув ці звинувачення, відмовившись розглядати справу Вальдгайма (на той час останній ще не був президентом Австрії – Р. С.)⁶⁷.

Як відзначив англійський дослідник Гай Волтерс, автор книги “Полювання на зло” (“*Hunting Evil*”), по завершенні війни, і аж до самої своєї смерті, С. Візенталь неодноразово повідомляв неправдиві свідчення про свої подвиги, пов’язані з вистеженням колишніх нацистів; в глибині душі, резюмує Волтерс, – Візенталь був шоуменом, і, знайшовши для себе роль провідного мисливця за нацистами, грав її дуже добре⁶⁸.

Водночас, Симон Візенталь допускався частих помилок, іноді банальних. Наприклад, він назвав українців “другою за величиною етнічною групою Канади”,

⁶⁵ Складено на основі: Commission of Inquiry on War Criminals... P. 47–48.

⁶⁶ Свобода. Джерсі-Сіті. 1985. 4 квітня.

⁶⁷ Остання сесія переслухань перед комісією Дешена // *Новий шлях*. Торонто. 1986. 17 травня.

⁶⁸ Гай Волтерс. Ведущий охотник за нацистами лгал (The Sunday Times) // Режим доступу: <http://www.inopressa.ru/article /20Jul2009/ sundaytimes/Wiesenthal.html> [15.12.2012].

⁶⁹ Commission of Inquiry on War Criminals... P. 257.

і це при тому, що на початку 1980-х рр. українці перебували лише наприкінці першої десятки найбільших етнічних груп країни. Комісіонерів хвилювали не чіткі і надто абстрактні твердження С. Візенталя, зрештою у підсумковому рапорті резюмувалося, що Комісія марно намагалася декілька разів отримати від Інституту Візенталя конкретні докази стосовно обвинувачених⁶⁹.

Напередодні розгорання антиукраїнської кампанії в Канаді, С. Візенталь несподівано став об'єктом нападок радянської преси. “Радянська Україна” звинуватила Візенталя у колаборації з нацистами. Як очевидний доказ того, згадуються події 1941 р., коли у Львові арештовано 40 представників єврейської інтелігенції, серед яких був і С. Візенталь. Насторожував той факт, що 39 осіб з усіх заарештованих було вбито, – вижив лише один Візенталь. Висновок очевидний, резюмує газета: Візенталь заплатив за своє життя співпрацею з нацистами⁷⁰. Як припущення, не підтвержене документально, можемо висунути гіпотезу, що КДБ теоретично міг володіти певним компроматом стосовно особи С. Візенталя і використовувати його для шантажу заради використання у дискредитації колишніх українських дивізійників у Канаді.

Український діаспорний публіцист Василь Михальчук звернувся із відкритим листом до С. Візенталя у виданні Товариства єврейсько-українських зв'язків “Діалоги” в Єрусалимі (друкувався українською та російською мовами), в якому йшлося:

Хоч які шляхетними є Ваші зусилля у розшуках за українськими воєнними злочинцями, які допустились зловживань супроти безборонного єврейського населення, то все закидається на те, що вони основуються на підшептах советського агітпропу, метою якого – як це відомо усім і в тому безперечно і Вам – є сіяння дезінформації у Західному світі та всіма силами сприяти виращуванню атмосфери людиноненавистництва. Нікому ж не секрет, що советам зовсім не розходить про те, щоби знищити кількох чи кільканадцять людей, причетних до арештів євреїв чи може навіть і вбивств – хоч відомо, що у цьому ділі німецькі чинники не завжди довіряли українцям і вбивства виконували переважно самі – а кинути кістку ворожнечи і посилити політичну гризню між євреями і українцями⁷¹.

2 травня 1986 р. голова Товариства єврейсько-українських зв'язків Яків Сусленський зустрівся із С. Візенталем у Відні. Ця зустріч відбулася після підписання єврейсько-польського меморандуму про примирення. Я. Сусленський пропонував укласти подібний документ між євреями й українцями, на що почув негативну відповідь⁷². З його спогадів, С. Візенталь безапеляційно заявив: “Ні з ким говорити” і подав на підтвердження своєї думки декілька “аргументів”: українці привітали прихід Гітлера, українці Канади перешкоджають покаранню

⁶⁹ *Радянська Україна*. Київ. 1979. 20 листопада.

⁷¹ Відкритий лист до Симона Візенталя // *Діалоги/Диалоги*. Товариство єврейсько-українських зв'язків в Ізраїлі. Єрусалим. 1986. Ч. 11–12. С. 101.

⁷² Яків Сусленський. Зустріч із Симоном Візенталем // *Діалоги/Диалоги*. Товариство єврейсько-українських зв'язків в Ізраїлі. Єрусалим. 1986. Ч. 11–12. С. 121.

воєнних злочинців, Валентин Мороз – антисеміт, Яд Вашем визнав “праведниками світу” лише двох українців*, українські поліцаї жорстоко поводитися з євреями. На основі цього, Я. Сусленський зробив висновок: Візенталь – “українофоб”:

[...] не згадуючи всіх деталей нашої розмови, хочу лише сказати про загальне враження. Дивує мене слаба поінформованість пана Візенталя в заторкненому питанні, непереконливість умотивувань, бездоказовість тверджень, підміна доказів загальними фразами [...]⁷³.

У Канаді С. Візенталь заручився підтримкою Генерального прокурора Міністерства справедливості канадського федерального уряду Роберта Каплана (1936–2012), котрого єврейська спільнота згодом критикувала за те, що “недостатньо зробив для боротьби з нацистськими військовими злочинцями”⁷⁴. Каплан особисто зустрічався із С. Візенталем, котрий запропонував достатньо дивний підхід: якщо у США живуть сотні чи тисячі воєнних злочинців, то чому їх не має бути і в Канаді?⁷⁵ Крім Р. Каплана, у пошуках “військових злочинців” активну участь брали речник С. Візенталя у Канаді С. Літман, адвокат Ліги прав людини Б’най Бріт (*B’nai Brith*) Давид Матас, адвокат КСК проф. Ірвін Котлер. Канадський історик українського походження Любомир Луцюк, наголошуючи на неприпустимості розкидатися необґрунтованими цифрами і звинуваченнями, згадував:

Коли я зустрів у 1987 р. Ірвіна Котлера, він був професором права і речником Канадського єврейського конгресу, прихильником байки про “тисячі” нацистів, котрі після Другої світової війни за згоди Оттави розповзлися усією Канадою. У липні 1981 р. він говорив про не менше як 100 [військових злочинців], а до весни 1983 р. їхня кількість збільшилася до 1 000 осіб. Немає достовірних доказів, аби підтвердити чи були тут якісь нацисти взагалі. Пан Котлер є адвокатом і знає це⁷⁶.

---

* Це не відповідає дійсності, бо станом на 1985 р. праведниками народів світу визнано 51 українця, причому 34 з них у першій половині 1980-х років. Дивно, що С. Візенталь не володів достовірною інформацією і подавав викривлені факти. Сьогодні праведниками народів світу є 2 402 українці (Righteous Among the Nations Honored by Yad Vashem. By 1 January 2012. Ukraine / Режим доступу: http://www1.yadvashem.org/yv/en/righteous/pdf/virtial_wall/ukraine.pdf [7.12.2012]).

⁷³ Яків Сусленський. Зустріч із Симоном Візенталем // *Діялоги/Диалоги*. Товариство єврейсько-українських зв’язків в Ізраїлі. Єрусалим. 1986. Ч. 11–12. С. 122.

⁷⁴ Robert Kaplan fought to uncover Nazis in Canada (The Star, 2012. November, 6) // Режим доступу: <http://www.thestar.com/opinion/editorials/article/1283769—robert-kaplan-fought-to-uncover-nazis-in-canada> [13.12.2012].

⁷⁵ Верига В. Візенталь, Каплан та українці // Верига В. Слово і чин... С. 288.

⁷⁶ Luciuk L. Accusations of War Crimes Against Ukrainian Canadians. “Go after the real culprits” / *The Kingston Whig-Standard*. January 19, 2003 // Режим доступу: <http://www.ukemonde.com/luciuk/culprits.html> [15.01.2013].

Радянський чинник

Діяльність Комісії Дешена відбувалася у непростих умовах, передусім на тлі інформаційного тиску ззовні. Значна частина української громади в Канаді та США схилилася до думки про причетність до дискредитації колишніх вояків Дивізії Ваффен СС “Галичина” радянської сторони. Наприклад, у “Визвольному шляху” надруковано звернення Українського конгресового комітету Америки (вперше оприлюднене у квітні 1985 р.), в якому йшлося:

Маючи в своїх руках козир жидівської еміграції з СРСР, Москва в перфідний спосіб використовує жидівські організації у світі, зокрема у США і Канаді, в акції знеславлювання українців як нацистських колаборантів і воєнних злочинців, дозволяючи взамін, час від часу, на виїзд деякої кількості жидів із СРСР у вільний світ⁷⁷.

Значно різкішим у своїх висловлюваннях був В. Верига:

Щоб дискредитувати провідних українських діячів та, взагалі, українську діаспору, Москва запрягла до цього комуністичну пресу Канади (*Canadian Tribune*) із своїм поплентачем Петром Кравчуком і, як воно не дивно, при допомозі Шимона Візенталя, бучацького жида, який виріс на українському хлібі, а тепер лакомиться на комуністичні “документи” і виконує для Москви добру роботу. Завдяки Візенталю та його представникові в Канаді С. Літману, до протиукраїнської акції далася спровокувати і канадська англомова преса, радіо і телевізія, які завжди летять на сенсацію⁷⁸.

Причетність Москви до кампанії пошуку “військових злочинців” і дискредитації колишніх дивізійників серед канадських українців підтверджує той факт, що радянське посольство в Оттаві розповсюджувало спеціальні брошури: “Воєнні злочинці в Канаді”, “Чи на вашій вулиці живуть нацистські воєнні злочинці?” (останню головно у Вінніпезі)⁷⁹. У відповідь на це Альбертська провінційна рада КУК звернулася до прем’єр-міністра Б. Малруні з проханням відреагувати на подібні кроки.

Ukrainian Canadian Committee
Alberta Provincial Council
Edmonton, Alberta
February 21, 1985
Telegram
Rt. Hon. Brian Mulroney
Prime Minister

⁷⁷ УШКА: Москва розіграє жидівську карту проти українців (Звернення) // *Визвольний шлях*. Лондон. 1985. Липень. Кн. 7(448). С. 790.

⁷⁸ Час пробудитись зі сну! // *Новий шлях*. Торонто. 1985. 27 квітня.

⁷⁹ *Марплес Д.* Радянський погляд на воєнних злочинців 2-ої світової // *Вісті комбатанта*. Торонто–Нью-Йорк. 1986. Ч. 1. С. 48.

House of Commons, Parliament
Ottawa, Ontario, K1 A OA2

[Пер. з англ.] Альбертська Провінційна Рада Комітету Українців Канади рішуче протестує проти кампанії стосовно української громади у Канаді, що зараз провадиться радянським посольством в Оттаві. Співробітники посольства публічно висувують необгрунтовані звинувачення у військових злочинах до канадців українського походження, підготувавши список можливих військових злочинців, який анонімно поширений канадськими медіа. Ми просимо Вас опротестувати таке порушення дипломатичної поведінки і жадаємо негайного припинення такої кампанії.

Андрій Семотюк, Президент Альбертської провінційної ради Комітету Українців Канади⁸⁰.

Реакція української громади не обмежувалася лише письмовими зверненнями на адресу органів влади. Право заступництва перед Комісією Дешена отримала Комісія громадянських прав КУК на чолі з адвокатами Іваном Григоровичем та Іваном Сопінкою. Зважаючи на те, що основним об'єктом нападок була Дивізія Ваффен СС “Галичина”, то окреме заступництво визнано і за Комісією Братства колишніх Вояків 1-ої УД УНА (існувало з 1980 р.). До цієї комісії належали Остап Сокольський, Андрій Коморовський, Василь Верига. Безпосередньо перед комісією Братство заступав адвокат Ярослав Ботюк⁸¹.

Ефективний захист передбачав певні фінансові витрати і для їх покриття створено спеціальний фонд, до якого колишні члени Дивізії Ваффен СС “Галичина” зобов'язувалися сплатити принаймні по 250 дол.⁸² Загалом, на захист за час роботи Комісії Дешена витрачено близько 1 млн. доларів⁸³. Та, навіть попри цю жертвність, українська спільнота Канади виявилася пасивною до обстоювання власного іміджу⁸⁴. Натомість знайшлося багато критиків захисту українських дивізійників. Лунали закиди у бік сенатора українського походження Павла (Поля) Юзика, міністрів-українців у федеральному уряді, котрі не надто активно боронили інтереси своїх земляків. “Новий шлях” писав: “Що ж тоді там робили наші Гнатишини, Мазанковські та інші наші послі українського роду? [...] Треба сказати, що без українських голосів на Заході, консервативна партія може так “зрізатися” при наступних виборах, як попередньо ліберали”⁸⁵. До речі, несподівано підтримку канадським українцям висловили Ліберальна та

⁸⁰ Документи часу. Напасть на українську спільноту // *Вісті комбатанта*. Торонто–Нью-Йорк. 1985. Ч. 2. С. 29.

⁸¹ *Верига В.* Фальшиві обвинувачення (звіт комісії Дешена) // Верига В. Слово і чин... С. 403.

⁸² *Бюлетень*. Братство колишніх вояків 1-ої Української Дивізії Української Національної Армії. Крайова Управа Канади. 1985. Липень.

⁸³ *Верига В.* Фальшиві обвинувачення (звіт комісії Дешена) // Верига В. Слово і чин... С. 407.

⁸⁴ *Serbyn R.* Alleged War Criminals, the Canadian Media, and the Ukrainian Community // Режим доступу: <http://www.ukemonde.com/luciuk/serbyn.htm>. [13.12.2012].

⁸⁵ Голос із Заходу // *Новий шлях*. Торонто. 1985. 24 серпня.

Нова демократична партії. Поміч дивізійникам надавали послі федерального парламенту А. Кендій та А. Вітер.

Великий громадський резонанс викликало рішення Комісії Дешена їхати в СРСР для збору доказової бази стосовно окремих підозрюваних. На думку дослідника Пауля Зумбакіса, рішення Комісії їхати до СРСР означало більше, ніж просто збір інформації, оскільки ця поїздка “легітимізувала б політичні претензії СРСР до Балтійських республік та України”⁸⁶ (можемо припускати, що це б викликало хвилю переслідувань родичів колишніх вояків Дивізії Ваффен СС у цих республіках). 20 липня 1985 р. канадські українці, разом із вихідцями з балтійських країн, провели в Оттаві демонстрацію проти поїздки представників Комісії до СРСР, піддаючи сумніву можливість отримати там достовірну інформацію.

Треба бути справді наївним, щоб повірити в те, що советський громадянин, стероризований у щоденному житті, який боїться щиро висловитися навіть у колі своїх найближчих, буде свobodно говорити у канадській амбасаді про те, що знає і бачив у часі війни, якщо воно не згідне з інтересами Комуністичної партії і советського уряду [...]. Перш за все, КГБ не допустить на переслухання неперевіраних людей, що і як вони мають говорити; по-друге, навіть якщо б допустили, то ті свідки, знаючи, що вони мусять вийти з амбасаді знову під всеильне крило КГБ, не відважаться говорити інакше, як їм КГБ накаже, знаючи, що за нього відповідатиме не тільки його власна родина, але навіть і приятелі, і знайомі⁸⁷.

Адвокат Я. Ботюк посилався на прецедент з Іваном Дем’янюком (1920–2012), твердячи, що “на підставі советських свідчень і пофальшованих документів видали невинну людину в руки ізраїльських судових чинників”⁸⁸. В. Верига, у притаманному йому стилі, іронічно відзначив: “[...] *Совети можуть доказати участь у воєнних злочинах навіть покійному Діфенбейкерові (прем’єр-міністрові Канади – Р. С.), і то зі свідками-очевидцями*”⁸⁹.

Втім, 18 листопада 1985 р. Ж. Дешен таки заявив про потребу їхати до СРСР, що більшість українських організацій Канади розцінили як “ляпас” і “нехтування демократичними правами”⁹⁰. Уже 26 листопада Комісія звернулася до керівництва Радянського Союзу з проханням посприяти у розслідуванні справ стосовно осіб – вихідців із СРСР. Генеральному прокурору СРСР надіслано три списки з 43-х осіб, котрі, за твердженням радянської сторони, були “військовими злочинцями” і проживали у Канаді. В першому списку зазначено 13 прізвищ підозрюваних – на той час уже покійних; у другому – 14 підозрюваних, котрі

⁸⁶ Zumbakis S. P. Soviet Evidence in North American Courts... P. 34.

⁸⁷ Демонстрація в Оттаві // *Новий шлях*. Торонто. 1985. 3 серпня.

⁸⁸ Звіт комісії Дешена відложено // *Новий шлях*. Торонто. 1986. 13 грудня.

⁸⁹ Верига В. Візенталь, Каплан та українці // Верига В. Слово і чин... С. 289.

⁹⁰ Це один поличник! // *Новий шлях*. Торонто. 1985. 30 листопада.

проживали в Канаді (до списку долучено 70 потенційних свідків, котрі мешкали в СРСР); у третьому – 16 підозрюваних, сліди перебування яких у Канаді не виявлено⁹¹. Водночас, Комісія Дешена надіслала копію свого рішення від 14 листопада 1985 р. “Про іноземні докази”, де передбачено шість умов, виконання яких дозволило б Комісії виїхати за кордон для збору доказової бази. Це, зокрема, такі: 1) конфіденційність; 2) незалежні перекладачі; 3) доступ до оригінальних документів; 4) ознайомлення з попередніми заявами свідків; 5) допит свідків згідно канадського законодавства; 6) відеозапис допитів⁹².

Проте радянська сторона зволікала з відповіддю, відкидаючи можливість Комісії працювати на радянській території згідно засад канадського судочинства. 6 березня 1986 р. Комісія письмово звернула увагу радянського керівництва, що її повноваження закінчуються 30 червня 1986 р., либонь натякаючи, аби відповідальні органи пришвидшили пошуки документів, які засвідчують причетність раніше зазначених осіб до військових злочинів. 30 квітня СРСР проінформував Комісію Дешена, що можливість опитати 34-х свідків з’явиться лише після 10 червня (*sic!*), а пошук інших громадян СРСР, вказаних у зверненні канадської сторони, триває. 7 травня Комісія Дешена у черговий раз звернулася до радянського керівництва з проханням підтвердити прийнятність документу від 14 листопада 1985 р. “Про іноземні докази”. 26 травня 1986 р. СРСР погодився на відеозапис допиту свідків та допуск незалежних перекладачів і стенографістки, проте у питанні визначення законодавства був непорушним: допити свідків відбуватимуться “у рамках кримінально-процесуального законодавства Української РСР”⁹³.

Зважаючи на складний переговорний процес, міністр юстиції Канади Джон Кросбі (1984–1986) висловив сумнів у реальності поїздки до СРСР⁹⁴. Щобільше, Комісія Дешена звернула увагу, що умову конфіденційності, яку Москва не піддавала сумнівові, вже порушили представники радянського посольства в Оттаві. Лише 9 червня 1986 р. СРСР погодився прийняти представників Комісії Дешена, визначивши місцем збору інформації та переслуховування свідків місто Львів. На жаль, констатувала канадська сторона, цю згоду надано надто пізно – сім місяців після першого звернення до радянського уряду. Зважаючи на найближче закінчення повноважень Комісії Дешена, до СРСР вирішено не їхати⁹⁵. Проте, заради справедливості належить зазначити, що повноваження Комісії було продовжено на додатковий термін, адже комісіонери не встигали опрацювати матеріали всередині країни.

⁹¹ Commission of Inquiry on War Criminals... P. 266.

⁹² Ibid. P. 266.

⁹³ Commission of Inquiry on War Criminals... P. 267.

⁹⁴ Що далі з комісією Дешена? // *Новий шлях*. Торонто. 1986. 24 травня.

⁹⁵ Комісія Дешена не поїде до Советського Союзу // *Новий шлях*. Торонто. 1986. 28 червня.

Підсумки роботи Комісії Дешена

12 вересня 1987 р. Комісія Дешена завершила свою роботу й подала урядові звіт на 966 сторінках. У цьому звіті наведено результати розслідувань і рекомендації, проте він не містив конкретних прізвищ. Іншу – конфіденційну частину – з розшифрованими прізвищами й іменами, відомостями про засідання Комісії та докладні думки в 29-ти конкретних випадках передано Міністерству юстиції. Крім цього урядові передано список 71 німецького вченого, з яких 55 на той час перебували в Канаді. З першої частини звіту випливає, що відносно 29-х запідозрених не можна було довести справу до кінця через брак доказів (наприклад, Румунія не надала жодних документів на запит Комісії Дешена). Зі списку осіб, наданих СРСР лише 14 проживали в країні і лише проти 7-ми існували певні підстави для проведення подальшого розслідування. Комісія Дешена, як і міністр юстиції Рамон Гнатишин (1986–1988), запевнили, що немає найменшої потреби створювати ще одну слідчу комісію; ті справи, що залишилися незавершеними передали Королівській кінній поліції та Міністерству юстиції.

За висновками комісарів, більшість звинувачень, зокрема проти українців, були необґрунтованими, що вкрай обурило співробітників Центру Візенталя⁹⁶. Проте одинадцять років по тому – восени 1998 р. міністр юстиції Канади Анна Мак-Леллан (1997–2002) оприлюднила висновок, що повністю співпав із висновками комісії Дешена: не існує жодних підстав для звинувачення вояків дивізії Ваффен СС “Галичина” (1-ої УД УНА)⁹⁷.

З усіх, проти кого висунуто звинувачення, лише у 20-ти випадках вимагалось додаткове розслідування. Скільки серед них було українців – невідомо, бо цю інформацію громадськості не розголошували. Згодом стало відомо, що жодне звинувачення проти ветеранів Дивізії Ваффен СС “Галичина” не підтвердилося. Справі Дивізії як військовій одиниці присвячено 11 сторінок тексту загального характеру і шість пунктів у висновках (із 82-х), ще на 200 сторінках подано інформацію про окремих дивізійників.

Комісія Дешена рекомендувала внести зміни до Кримінального кодексу і Закону про екстрадицію осіб, з метою спростити процедуру депортації та тюремного ув’язнення військових злочинців у Канаді. Зрештою, незабаром внесено зміни до закону про імміграцію 1976 р. (Частина II), в яких зазначено, що “для Канади є неприйнятними особи, стосовно котрих існують обґрунтовані підстави вважати, що вони скоїли чи були причетними до скоєння військових злочинів, або злочинів проти людства”⁹⁸.

⁹⁶ Успіх канадських українців // *Діалоги/Диалоги*. Товариство єврейсько-українських зв’язків в Ізраїлі. Єрусалим. 1987. Ч. 15–16. С. 19.

⁹⁷ Latest News, November 1998: // Режим доступу: <http://www.infoukes.com/galiciadivision/purpose> [23.01.2013].

⁹⁸ Immigration Issues: What Impact the Criminal Process Has on Immigration Status and Mobility // Режим доступу: <http://www.lawyers.ca/peelbarristers/kalinaimmigration.htm> [17.12.2012].

Втім, пошуки військових злочинців тривали ще й у 1990-х роках. Зокрема, 1990 р. канадську громадськість сколихнула справа колишнього угорського поліцейя Імре Фінти, який 1953 р. емігрував до Канади, де з часом став успішним бізнесменом. І. Фінта став першим підсудним за військові злочини у Канаді. Йому приписували викрадення людей, незаконне позбавлення волі, грабїж, причетність до депортації 8 617 угорських євреїв. Свідок з Європи – Жозефа Варді – говорила про нього як про “володаря життя і смерті”⁹⁹. Адвокат Фінти Дуг Крісті стверджував, що його клієнт був змушений виконувати накази так само, як офіцери Канадської королівської кінної поліції, котрі під час Другої світової війни виселяли японських канадців зі своїх будинків у Британській Колумбії та відправляли їх у табори. У підсумку, І. Фінту* у 1992 р. виправдали, а 1994 р. Верховний Суд Канади одногосно постановив, що кримінальне законодавство використане для його переслідування було неконституційним. Ж. Дешен, як уже фахівець у подібних справах, з цього приводу лаконічно заявив: “Вони висунули йому звинувачення. Його виправдали. Юстиція зробила свою справу”¹⁰⁰.

Як відлуння діяльності Комісії Дешена, наприкінці 1990-х рр. у військових злочинах звинувачено канадця українського походження Василя Одинського, котрому, у випадку доведення обвинувачень, загрожувало позбавлення громадянства і депортація. Але як і у випадку з вояками Дивізії Ваффен СС “Галичина”, докази були вкрай непереконливими. Попри це, В. Одинський витратив 15 років на безперервні судові процеси, пов’язані з оправданням свого імені. При обмежених ресурсах він таки виграв процес і 2011 р. суд змусив позивача – єврейську організацію “Б’най Бріт” відшкодувати судові витрати обвинуваченого¹⁰¹.

Висновки комісії мали важливе значення для дивізійників, які проживали у США, Великій Британії, Австралії. Було визнано, що Дивізія Ваффен СС “Галичина”, як військова одиниця, не вчинила злочинів проти людства або військових злочинів. Усі наступні спроби висунути звинувачення проти ветеранів дивізії завершилися невдачею. Звіт Комісії Дешена виправдав українську спільноту в Канаді, яка зазнала необґрунтованих звинувачень. Висновки Комісії мали не тільки моральне, але й юридичне значення, викликавши хвилю позовів окремих громадян і українських організацій до засобів масової інформації, які поширювали неправдиву інформацію про Дивізію Ваффен СС “Галичина”. Своїми діями та необґрунтованими звинуваченнями себе дискредитували окремі єврейські організації, засоби масової інформації й уряд СРСР.

⁹⁹ Imre Finta: not guilty of war crimes // Режим доступу: <http://www.cbc.ca/archives/categories/war-conflict/war-crimes/fleeing-justice-war-criminals-in-canada/imre-finta-not-guilty.html> [17.12.2012].

* *Помер 2003 р. в Торонто у віці 92 років.*

¹⁰⁰ Imre Finta: not guilty of war crimes // Режим доступу: <http://www.cbc.ca/archives/categories/war-conflict/war-crimes/fleeing-justice-war-criminals-in-canada/imre-finta-not-guilty.html> [17.12.2012].

¹⁰¹ *Karpiak V. WW II Ukrainian War Criminals in Canada? Olya Odynsky – A Personal Perspective* // Режим доступу: <http://www.infoukes.com/newpathway/21-2012-Page-6-1.html> [14.12.2012].

Зважаючи на умови та увагу, в яких працювала Комісія Дешена, запідозрити комісію в будь-яких спробах приховати правду немає підстав – це було зробити неможливо. Варто зауважити, що канадська влада не допустилася старої помилки, що полягала в порушенні громадянських права частини українців, яких під час Першої світової війни інтернували до таборів. Сьогодні історикам та українській владі доцільно ширше використовувати висновки та рекомендації Комісії Дешена для оцінки історичної і юридичної діяльності Дивізії Ваффен СС “Галичина” і формувати офіційну позицію стосовно цього і подібних військових формувань періоду Другої світової війни.

ДОКУМЕНТИ

FINDINGS AND RECOMMENDATIONS¹⁰²

1- Shortly after World War II, trials were held in Europe for crimes committed against members of the Canadian Armed Forces: four trials involving seven accused were held by the Canadian Forces; at least six other trials involving 28 accused were held by the British Forces on behalf of Canada.

2- In 1948 a stop was put to war crimes trials as a result of a secret suggestion made by the United Kingdom to seven “Dominions”, to which Canada responded that it had “no comment to make”.

3- The matter of war crimes officially lay dormant in Canada for a third of a century when it was reactivated mainly at the initiative of then Solicitor General, Honourable Robert P. Kaplan, P.C.

4- Canadian policy on war crimes during that long period was not worse than that of several Western countries which displayed an equal lack of interest.

5- In order not to thwart lawful investigations by commissions of inquiry or the RCMP or investigative bodies specified in the regulations pursuant to ss. 8(2)(e) of the *Privacy Act* (1980-81-82-83, S.C. c. 111, Schedule 11):

a) the mention of s. 19 of the *Old Age Security Act* (1970 R.S.C., c. 0-6) should be deleted from Schedule II to the *Access to Information Act* (1980-81-82-83 S.C. c. 11 1, Schedule I);

b) s. 19 of the *Old Age Security Act* should be amended by adding to the exceptions listed in ss. 19(2)(a): commissions of inquiry, the RCMP and the above-mentioned investigative bodies;

c) ss. 19(2) of the *Old Age Security Act* should be further amended in order to make compulsory, rather than discretionary, the disclosure of information requested in the discharge of their duties by the bodies enumerated in this recommendation.

6- On the basis of the weight of the available evidence, it is established beyond a reasonable doubt that Dr. Joseph (Josef) Mengele has never entered Canada.

7- Apart from being an alias for Dr. Joseph (Josef) Mengele, the name of Josef Menke was also that of an actual SS Major, who, however, never came to Canada.

8- Dr. Joseph (Josef) Mengele did not apply in Buenos Aires in 1962 for a visa to enter Canada, either under his own name or under any of his several known aliases. Cavear:

¹⁰² Commission of Inquiry on War Criminals... P. 3–14.

recommendations 9 through 16, dealing with extradition, must be read against the backdrop of the statutory discretion of the Minister of Justice, which the Commission shall not discuss.

9- Extradition of a war criminal to the Federal Republic of Germany should, if requested, be favourably considered, once *prima facie* evidence has been brought of the suspect's commission of the alleged crime.

10- Under the 1967 Extradition Agreement between Canada and Israel as it now stands, no request for extradition based on Nazi war crimes can be entertained.

11- The 1967 extradition agreement between Canada and Israel should however be amended:

a) To abrogate the restriction, introduced into art. 21 in 1969, as to the date of the offence or the conviction for which extradition is sought; and

b) To allow for executive discretion by the requested state, following the model in art. 111 of the 1962 USA.-Israel Extradition treaty, when extraterritorial jurisdiction is asserted by the requesting state.

12- Requests for extradition of war criminals by other countries having a treaty with Canada should be favourably considered, when the usual conditions provided by law are met.

13- Requests for extradition of war criminals by countries having no treaty with Canada cannot be entertained either under the 1942 St. James's Declaration, the 1943 Moscow Declaration, the 1945 London Agreement, the 1946 and 1947 relevant Resolutions of the United Nations General Assembly or the 1948 *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*.

14- Even in the absence of a bilateral treaty, requests for extradition of war criminals from Canada may be entertained under the 1949 *Geneva Conventions* relative to the treatment of prisoners of war and relative to the protection of civilian persons in time of war, provided the requesting state be a party to the relevant convention (as are Poland and the USSR) and the charge constitute both one of the "grave breaches" described in such convention and a war crime.

15- Section 36 of the *Extradition Act* (1970 R.S.C. c. E-21) should be amended in order to apply to crimes – limited to war crimes – committed before the Proclamation of Part II of the Act (this principle is already enshrined in s. 12 of Part I of the Act).

16- War crimes do not partake of the nature of "offences of a political character" and are not, as such, placed out of the reach of the extradition process.

17-, 18- and 19- No prosecution for Nazi war crimes can be successfully launched under the *Criminal Code* or under the *War Crimes Act* (1946, 10 George VI, c. 73) or under the *Geneva Conventions Act*. (1970 R.S.C., c. C-3) as the Code and each Act now stand.

20- Neither conventional international law nor customary international law *stricto sensu* can support the prosecution of war criminals in Canada.

21- Prosecution of war criminals can however be launched on the basis of customary international law *lato sensu* inasmuch as war crimes are violations of the general principles of law recognized by the community of nations, which art. 11 (g) of the *Canadian Charter of Rights and Freedoms* has enshrined in the Constitution of Canada.

22- By virtue of art. 11 (g) of the *Canadian Charter of Rights and Freedoms*, Parliament can pass enabling legislation, even of a retroactive character, to permit the prosecution and punishment of war criminals.

23- Should prosecutions be launched against war criminals, a delay of some 45 years will have elapsed between the alleged crimes and the laying of the charges. It shall belong to the

executive and, eventually, to the judiciary to examine the effect, if any, of this delay on the prosecutions.

24- Bill C-215: an Act respecting war criminals in Canada, introduced in 1978 by the Honourable Robert P. Kaplan, would not have achieved the result desired by its mover, especially because of the lack of retroactivity of the *Geneva Conventions*.

25- In view of its essential features, the *War Crimes Act* cannot be conveniently amended in order to deal with war criminals in Canada.

26- The contention that the *Geneva Conventions Act* could be amended in order to deal with war criminals in Canada is not tenable.

27- The *Criminal Code* should be used as the vehicle for the prosecution of war criminals in Canada.

28- Section 6 of the *Criminal Code* should be amended by adding thereto the following subsections:

“(1.9) For the purposes of this section, “war crime” and “crime against humanity” mean respectively:

a) War crime: a violation, committed during any past or future war, of the laws or customs of war as illustrated in paragraph 6 (b) of the Charter of the International Military Tribunal which sat in Nьrnberg, and irrespective of the participation or not of Canada in that war;

b) Crime against humanity: an offence committed in time either of peace or of a past or future war, namely murder, extermination, enslavement, deportation or other inhumane act committed against any civilian population or persecution on political, racial or religious grounds whether or not in violation of the domestic law of the country where perpetrated, as illustrated, but without limitation in time or space, in paragraph 6 (c) of the Charter of the International Military Tribunal which sat in Nьrnberg.

(1.10) Notwithstanding anything in this Act or any other Act,

a) where a person has committed outside Canada, at any time before or after the coming into force of this subsection, an act or omission constituting a war crime or a crime against humanity, and

b) where the act or omission if committed in Canada would have constituted an offence under Canadian law, that person shall be deemed to have committed that act or omission in Canada if

c) the person who has committed the act or omission or a victim of the act or omission was, at the time of the act or omission, (i) a Canadian citizen, or (ii) a person employed by Canada in a military or civilian capacity; or later became a Canadian citizen; or

d) the person who has committed the act or omission is, after the act or omission has been committed, present in Canada.

(1.11) No proceedings shall be instituted under s.s. 1.9 or 1.10 except by the Attorney General of Canada or counsel instructed by him for the purpose.

29- Without eliminating the final role of the Governor-in-Council, the procedures leading to revocation of citizenship (denaturalization) and to deportation-at least in cases of suspected Nazi war criminals-should be streamlined and consolidated;

30- The deportation hearing should be elevated to the level of the judicial process, as in denaturalization; the two hearings should then be joined before the same authority, with two provisoes:

a) that the denaturalization phase should proceed first and be decided before the deportation phase is dealt with;

b) that the findings of facts in the first phase should be held as conclusive with respect to the second phase.

31- Judicial appeals should be denied or, at most, a single appeal should be provided for against denaturalization and deportation orders together.

32- In the matter of denaturalization, the substance of the rights of the Crown and the rights and liabilities of the citizen should be governed by the Act under which they accrued, even if the Act was repealed in the meantime; the procedure should be governed by the Act in force when the legal proceedings are commenced.

33- The grounds for revocation of citizenship are, in most cases, those enumerated in the 1946 *Canadian Citizenship Act*: false representations, fraud or concealment of material circumstances.

34- Those grounds should be applied both to the citizenship process and to the earlier immigration process.

35- Those grounds should be tested against the relevant statutes, Orders-in-Council, Cabinet Directives, Immigration, Security and Police regulations.

36- Proceedings in denaturalization are civil in nature; the burden of proof lies on the government.

37- In their assessment of the evidence, the courts should not be satisfied with less, but should not look for more than a probability of a high degree.

38- With respect to both immigration and citizenship, the applicant is under no other duty than to answer truthfully the questions put to him by the statutory authority; in so doing, however, the applicant ought to acknowledge a duty of candour implied in his obligation not to conceal circumstances material to his application, even absent any relevant questions.

39- Applications for citizenship are available from the earliest times; they are not likely, however, to yield useful results for the purpose of unveiling war criminals and leading to the revocation of their citizenship.

40- Applications for immigration and connected documents have been destroyed in large numbers over the years, consistently with retention and removal policies in force within Canadian government departments and agencies, more particularly Immigration, External Affairs, RCMP and CSIS, so that evidence for possible revocation of citizenship or deportation has become largely unavailable.

41- Recourse to ships' manifests, which have been microfilmed up to 1953, would be of little use, if any, in view of the absence thereon of questions relevant to the issue.

42- The destruction of a substantial number of immigration files in 1982–1983 should not be considered as a culpable act or as a blunder, but has occurred in the normal course of the application of a routine policy duly authorized within the federal administration. In any event, if a blunder there was, it arose out of the failure of the higher authorities properly to instruct of an appropriate exception the employees entrusted with the duty of carrying out the retention and disposal policy in their department.

43- The existence of a presumption of fact that a former immigrant, if a war criminal, must have lied for purposes either of immigration or of citizenship, cannot be taken generally for granted, in light of the conflicting evidence before the Commission. It must be left to the courts to decide whether, in any given case, such a presumption has been established with a probability of a high degree.

44- In order to prevent the granting of citizenship to war criminals or, as the case may be, to ease the revocation of citizenship of war criminals, the *Citizenship Act* (23-24-25 El. 11, c. 108) should be amended

a) by adding to ss. 5.(1) the following paragraph (f): “(f) has not committed or been involved in or associated with a war crime or a crime against humanity, as those crimes are defined in ss. 6.(1.9) of the *Criminal Code*”;

b) by adding after the word “person”, in the 7th line of ss. 5.(4) the following: “except a person barred under paragraph 5.(1)(f)”;

c) by adding after the word “circumstances”, in the 8th line of ss.9.(1), the following: “or in spite of having committed or been involved in or associated with a war crime or a crime against humanity, as those crimes are defined in ss. 6(1.9) of the *Criminal Code*”;

d) by striking, at the end of paragraph 10(1)(b), the word “and”;

e) by adding, in ss. 10.(1), the following paragraph (c): “(c) has not committed or been involved in or associated with a war crime or a crime against humanity, as those crimes are defined in ss. 6(1.9) of the *Criminal Code*; and”;

f) by renumbering “(d)” paragraph 10.(1)(c);

g) by adding, at the end of paragraph 17.(1)(b), the following: “or in spite of having committed or been involved in or associated with a war crime or a crime against humanity, as those crimes are defined in ss. 6(1.9) of the *Criminal Code*”.

45- The immigration screening process and interview procedure should be tightened, so that:

a) a minimum and standard set of questions to be put to the applicant be established by regulation;

b) such questions bear explicitly on the applicant’s past military, para-military, political and civilian activities;

c) all further questions to the applicant and all answers by the applicant be reduced to writing and signed by the applicant;

d) the applicant be required to sign a statement providing, in substance, that he has supplied all information which is material to his application for admission to Canada and that an eventual decision to admit him will be predicated upon the truth and completeness of his statements in his application.

46- Where the application is granted, immigration application forms should be kept until either it is established or it can be safely assumed that the applicant is no longer alive.

47- There exist no legal or contractual obstacles, either domestically or internationally, for Canada to strip a war criminal of his acquired Canadian citizenship, even at the risk of rendering him stateless.

48- In order to reflect in Canadian legislation the exclusion of war criminals contained in the Convention relating to the Status of Refugees, the *Immigration Act*, 1976 (25-26 El. 11, c. 52) should be amended;

a) by adding, in s. 2.(1), after the word “person” at the end of the first line of the definition of the words “Convention Refugee”, the following: “(except a person who has committed or been involved in or associated with a war crime or a crime against humanity, as those crimes are defined in ss. 6(1.9) of the *Criminal Code*)”;

b) by adding, at the end of s. 4.(2)(b), the following: “or a person coming within the exception to the definition of “Convention Refugee” in s. 2.(1)”;

c) by adding, at the end of s. 19.(1), the following paragraph (j): “(j) persons who have committed or been involved in or associated with a war crime or a crime against humanity, as those crimes are defined in ss. 6(1.9) of the *Criminal Code*”;

d) by replacing, in the fourth line of paragraph 21.(1)(a), “or (g)” by “(g) or (j)”;

e) by replacing, in the second and third lines of paragraph 55.(a), “or (g)” by “(g) or (j)”.

49- The notion of the valid acquisition of a Canadian domicile is dissolved, once fraud on entry is established against a suspect.

50- Even assuming that fraud on entry did not preclude the acquisition thereafter of a “fraudulently valid” Canadian domicile, such a domicile cannot constitute an obstacle to deportation of a war criminal.

51- To dispel doubts surrounding the construction of certain statutory provisions:

a) s. 9 of the *Citizenship Act*, 23-24-25 El. 11, c. 108, should be amended by adding a provision making it declaratory, so as to render it explicitly applicable to situations arising under former laws on citizenship and immigration.

b) s. 127 of the *Immigration Act*, 1976, 25-26 El. 11, c. 52 should be amended by adding a second paragraph, as follows: “This section does not apply to a person who has committed or been involved in or associated with a war crime or a crime against humanity, as those crimes are defined in ss. 6(1.9) of the *Criminal Code*”.

52- In order to assure the effectiveness of the deportation process in the case of war criminals, s. 54 of the *Immigration Act*, 1976 should be amended by adding a paragraph (4), as follows: “(4) Notwithstanding s.s.(1), (2) and (3), when a removal order has been made against a person who has committed or been involved in or associated with a war crime or a crime against humanity, as those crimes are defined in ss. 6(1.9) of the *Criminal Code*, the Minister shall have full and sole discretion to select the country to which that person shall be removed”.

53- Should Parliament decide that an amendment to the *Criminal Code*, as proposed in recommendation 28 or otherwise, should encompass crimes against peace, recommendations 44, 48, 51 and 52 should then be understood also to cover crimes against peace.

54- Between 1971 and 1986, public statements by outside interveners concerning alleged war criminals residing in Canada have spread increasingly large and grossly exaggerated figures as to their estimated number.

55- Even leaving aside the figure of 6,000 ventured in 1986 by Mr. Simon Wiesenthal, and before a detailed examination of each of the cases appearing on the Commission’s Master List, this List already shows no less than a 400 per cent over-estimate by the proponents of those figures.

56- The Galicia Division (14. Waffengrenadierdivision der SS [gal. Nr.1) should not be indicted as a group.

57- The members of the Galicia Division were individually screened for security purposes before admission to Canada.

58- Charges of war crimes against members of the Galicia Division have never been substantiated, neither in 1950 when they were first preferred, nor in 1984 when they were renewed, nor before this Commission.

59- Further, in the absence of evidence of participation in or knowledge of specific war crimes, mere membership in the Galicia Division is insufficient to justify prosecution.

60- No case can be made against members of the Galicia Division for revocation of citizenship or deportation since the Canadian authorities were fully aware of the relevant facts

in 1950 and admission to Canada was not granted them because of any false representation, or fraud, or concealment of material circumstances.

61- In any event, of the 217 officers of the Galicia Division denounced by Mr. Simon Wiesenthal to the Canadian government, 187 (i.e., 86 percent of the list) never set foot in Canada, 11 have died in Canada, 2 have left for another country, no *prima facie* case has been established against 16 and the last one could not be located.

62- The Commission has drawn up three lists of suspects: a Master List of 774 names (Appendix 11-E); an Addendum of 38 names (Appendix 11-F)) and a list of 71 German scientists and technicians (Appendix 11-G).

63- Where the evidence at hand raises a serious suspicion of war crimes against an individual residing in Canada, the Government of Canada should obtain, where available, the evidence of witnesses living in a foreign country provided such country agrees, as the U.S.S.R. has done, to all the conditions stipulated by the Commission in its decision “On Foreign Evidence” of 14 November 1985 (Appendix IM).

64- The files of the 341 suspects who never landed and are not residing in Canada should be closed.

65- The files of the 21 suspects who have landed in Canada, but left for another country (at least five of whom are deceased) should be closed.

66- The files of the 86 suspects who have died in Canada since landing in this country should be closed.

67- The files of the 154 suspects against whom the Commission could find no *prima facie* evidence of war crimes should be closed.

68- The files of the 4 suspects whom the Commission has been unable to find in Canada should be closed.

69- The last five figures form a total of 606 files which should therefore be closed immediately.

70- The Canadian Government should decide, as a matter of policy, whether to request the cooperation of those foreign governments which have not already denounced, on their own initiative, the 97 suspects, residing in Canada, against whom there may exist incriminating evidence abroad, namely: France, Czechoslovakia, Hungary, Israel, Poland, Romania, U.S.A., U.S.S.R., West Germany, Yugoslavia.

71 - The appropriate Canadian authorities should interrogate 13 of those suspects, as well as 5 others in whose connection no further investigation abroad is indicated.

72- The 3 miscellaneous cases should be pursued according to the Commission’s recommendations.

73- In 34 cases which remain outstanding, a decision should be taken as soon as answers from foreign agencies’ or other missing information are received.

74- Work should be pursued by the appropriate authorities concerning the 38 suspects appearing on the late Addendum list, in agreement with the relevant recommendations of the Commission.

75- Among the 71 files on German scientists and technicians (Appendix 11-G) the following cases should be closed: 9 who entered Canada and have died in this country; 4 who entered Canada and left for another country; 2 who never entered Canada; 1 where there is no *prima facie* case.

76- In the 55 remaining files of this particular group, the Government of Canada should carry out the additional inquiries indicated in each individual opinion (see section f) of Chapter 1-8) and then make a decision accordingly.

77- In the 9 cases where the Commission recommends, in Part II of its Report, that no prosecution be initiated and the file be closed, the Government of Canada, where it agrees with the recommendation, should so advise the individual suspect and his or her counsel.

78- In the 20 other cases where the Commission recommends, in Part II of its Report, that steps be taken toward either revocation of citizenship and deportation or criminal prosecution, urgent attention should be given to implementing those recommendations and, if necessary for that purpose, to bringing the necessary amendments to the law as well as actively seeking the co-operation of the interested foreign governments.

79- In all cases which still appear as outstanding in both Parts of the Commission's Report, the Government of Canada should take the necessary steps in order to pursue the interrogatories and inquiries, in Canada and abroad, which the Commission has indicated, and to bring each case to a close.

80- It should not be necessary nor indeed commendable to create for that purpose an organization similar to the Office of Special Investigations in Washington, D.C.

81- The Government of Canada might consider one or the other of the following options:

i) to give to the Department of Justice and to the RCMP a specific mandate bolstered by the following commitments:

a) one official of the department to be given full authority;

b) a full-time team of several lawyers, historians and police officers to be set up;

c) ample financial resources to be supplied, in view of the considerable tasks to be performed across Canada and abroad;

d) the responsible official to advise the Attorney General of Canada, through his Deputy, in matters of war crimes; or

ii) to renew the mandate of this Commission which possesses the power, among others, to summon the suspects and other witnesses for interrogation.

82- Should none of those options be retained, there would appear to be no other alternative but to close the whole matter of war criminals altogether.

ЧАСТИНА I. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

(пер. з англ.)*

1. Невдовзі після Другої світової війни у Європі проведено судові розслідування злочинів, учинених проти вояків Збройних сил Канади: чотири судові розслідування за участю семи обвинувачених провели Канадські збройні сили; щонайменше шість інших судових розглядів за участю 28 обвинувачених провели Британські збройні сили від імені Канади.

2. У 1948 р. в результаті таємної пропозиції Сполученого Королівства, зробленої семи домініонам, зупинено розслідування військових злочинів, стосовно яких Канада зайняла позицію "без коментарів".

3. Питання військових злочинів у Канаді офіційно не порушувалося близько третини століття, аж поки його не ініціював тодішній генеральний прокурор, високоповажний Роберт П. Каплан, *Р.С.*

---

* Автор висловлює вдячність за консультацію у тонкоцях перекладу цього тексту доценту кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидату філологічних наук Тарасу Шмігеру.

4. Канадська політика щодо військових злочинів упродовж цього тривалого періоду нічим не поступалася подібній політиці низки Західних країн, які демонстрували таке ж незацікавлення подібними речами.

5. Щоби не перешкодити законній діяльності комісії з розслідування чи Канадської королівської кінної поліції (КККП) або слідчих органів, зазначених у правилах відповідно до сс. 8(2)(е) *Закону про захист приватного життя людини* (1980-81-82-83, S.C. с. 111, Додаток II):

а) посилання на с. 19 *Закону про захист осіб похилого віку* (1970 R.S.C., с. 0–6) потрібно виключити з Додатку II до *Закону про доступ до інформації* (1980-81-82-83 S.C. с. 111, Додаток I)

б) с. 19 *Закон про захист осіб похилого віку* потрібно доповнити винятками, перерахованими у сс. 19(2)(а): комісії із розслідування, КККП і вищезазначені слідчі органи;

с) сс. 19(2) *Закон про захист осіб похилого віку* потрібно також доповнити правками для того, щоб зробити обов'язковим, а не дискреційним, оскільки надання інформації відбувається на виконання обов'язків органами, переліченими у цій рекомендації.

6. На основі наявних вагомих доказів встановлено, що, поза всяким сумнівом, д-р Йозеф Менгеле ніколи не в'їжджав на територію Канади.

7. Крім того встановлено, що д-р Йозеф Менгеле послуговувався іменем Йозефа Менке – дійсного майора СС, котрий, однак, ніколи не був у Канаді*.

8. Д-р Йозеф Менгеле не клопотав у Буенос-Айресі в 1962 р. про візу для в'їзду до Канади ні під своїм іменем, ні під будь-яким з відомих його псевдонімів.

9. Екстрадиція військового злочинця до Федеративної Республіки Німеччини може бути задоволена при відповідному клопотанні й у випадку наявності наведених Комісією доказів у вчиненні підозрюваним злочину.

10. Згідно з Угодою про екстрадицію між Канадою та Ізраїлем 1967 р. у теперішньому формулюванні, жодне клопотання про екстрадицію, яке ґрунтується на військові злочини нацистів, не задовольняється.

11. Однак, в Угоду про екстрадицію між Канадою та Ізраїлем 1967 р. потрібно внести поправки:

а) скасувати обмеження, впроваджені статтею 21 у 1969 р., зокрема дату скоєння злочину чи засудження, з якої можлива екстрадиція;

б) для забезпечення виконання рішення стосовно запиту держави-заявника доречно використати як зразок статтю III Договору про екстрадицію між США та Ізраїлем 1962 р., коли екстериторіальна юрисдикція доведена державою-заявником.

12. Клопотання про екстрадицію військових злочинців іншим країнам, що мають договір з Канадою, повинно розглядатися позитивно, коли будуть виконані звичайні умови, передбачені законом.

13. Клопотання про екстрадицію військових злочинців країнам, що не мають договору з Канадою, не може бути задоволеним також на основі *Сент-Джеймської декларації 1942 р.*, *Московської декларації 1943 р.*, *Лондонського договору 1945 р.*, резолюцій Генеральної Асамблеї ООН 1946 і 1947 рр. чи *Конвенції про запобігання і покарання злочинів геноциду 1948 р.*

---

* Серед інших відомих псевдонімів Й. Менгеле: Гельмут Грегор (Гельмут Грегорі, Гельмут Грегоріо), Фаусто Ріндон, Хосе Альварес Астасіо, Хосе Альварес Менгеле, Йозеф Менке, Георг Менк.

14. Навіть за відсутності двостороннього договору, клопотання про екстрадицію військових злочинців з Канади може задовольнятися на основі *Женевських конвенцій 1949 р.* про поводження з військовополоненими і захист цивільного населення під час війни, за умови, що держава-заявник приєдналася до відповідної конвенції (як, наприклад, Польща та СРСР) і заявляє про одне із “серйозних порушень”, описаних у такій конвенції як військовий злочин.

15. Статтю 36 *Закону про екстрадицію* (1970 R.S.C. с. E-21) потрібно виправити для того, щоб її застосовувати до злочинців – обмеживши військовими злочинами – вчиненими до проголошення Частини II *Закону* (цей принцип уже закріплено в с. 12 Частини I *Закону*).

16. Військові злочини не підпадають під категорію “злочини політичного характеру” і в такому випадку не охоплюють межі дії екстрадиції.

17-, 18- і 19- Переслідування нацистських військових злочинців не можна успішно розпочинати лише на основі *Кримінального кодексу, Закону про військові злочини* (1946, 10 Георг VI, с. 73) чи відповідно до *Женевських конвенцій* (R.S.C., с. C-3), принаймні в наявному вигляді.

20. Ні традиційне міжнародне право, ні звичаєве міжнародне право, у вузькому розумінні цього слова, не може слугувати підґрунтям для переслідування військових злочинців у Канаді.

21. Переслідування військових злочинців, однак, можна розпочати на основі звичаєвого міжнародного права, у широкому розумінні цього слова, оскільки військові злочини є порушенням загальних принципів права, визнаних спільнотою націй і закріплених в с. 11(g) *Канадської хартії прав і свобод*, закріпленої у Конституції Канади.

22. Зважаючи на с. 11(g) *Канадської хартії прав і свобод* Парламент може ухвалити відповідне законодавство, навіть зворотної сили, спрямоване на переслідування і покарання військових злочинців.

23. Переслідування військових злочинців може розпочатися і через 45 років, що минули з часу між можливими злочинами та висуненням звинувачень. Утім, таке рішення, пов’язане із затримкою переслідування і його наслідками, належить до компетенції виконавчої, а за певних обставин, і судової влади.

24. Законопроект C-215: *Закон стосовно військових злочинців у Канаді*, внесений 1978 р. високоповажним Робертом П. Капланом, не принесе бажаного результату, особливо з огляду на відсутність зворотної сили *Женевських конвенцій*.

25. Зважаючи на свої характерні особливості, *Закон про військових злочинців* не може бути вдало виправлений для того, щоби переслідувати військових злочинців у Канаді.

26. Твердження про те, що *Женевські конвенції* можуть бути змінені заради переслідування військових злочинців у Канаді, не витримує критики.

27. Як зняряддя для переслідування військових злочинців у Канаді повинен використовуватися *Кримінальний кодекс*.

28. Статтю 6 *Кримінального кодексу* потрібно змінити шляхом додавання таких пунктів:

“(1.9) Для цього розділу поняття “військовий злочин” і “злочин проти людства” відповідно означають:

а) Військовий злочин: порушення, вчинене під час минулої чи майбутньої війни, зневажання законів і звичаїв ведення війни, як показано у § 6(b) Статуту Міжнародного військового Трибуналу, що засідав у Нюрнберзі, і незалежно від участі Канади у цій війні;

b) Злочин проти людства: злочин вчинений під час миру або під час минулої чи майбутньої війни, а саме вбивство, винищення, поневолення, депортація або інша нелюдська дія, вчинена проти будь-якого цивільного населення; переслідування за політичними, расовими, релігійними мотивами; порушуючи чи не порушуючи внутрішні законів країни, де чинився злочин, але без обмеження в часі і просторі, як показано в § 6(c) Статуту Міжнародного військового Трибуналу, що засідав у Нюрнберзі.

(1.10) Незважаючи ні на що в цьому Законі або будь-якому іншому законі,

a) якщо особа своєю дією чи бездіяльністю вчинила злочин за межами Канади, у будь-який час – до або після набуття чинності цього пункту, – це становить військовий злочин або злочин проти людства і

b) якщо дія чи бездіяльність вчинена в Канаді, то вона становить злочин, який підлягає розгляду за канадським законодавством, особа вважається такою, що вчинила злочин – дію чи бездіяльність, якщо

c) особа, котра вчинила злочинну дію чи бездіяльність, була жертвою такої дії чи бездіяльності, була присутньою під час такої дії чи бездіяльності,

(i) громадянин Канади, чи

(ii) особа, котра працює на військових або цивільних посадах в Канаді, чи пізніше стала громадянином Канади, чи

d) особа, котра вчинила злочинну дію чи бездіяльність і після цього, є присутньою у Канаді.

(1.11) Судові процедури можуть бути розпочаті на основі сс. 1.9 чи 1.10 лише за дорученням Генерального прокурора Канади або з його ініціативи юрисконсульта.

29. Без усунення вирішальної ролі Генерал-губернатора, процедури позбавлення громадянства (денатуралізація) чи депортації, принаймні у випадках підозри нацистських військових злочинців, потрібно упорядкувати й уніфікувати.

30. Слухання стосовно депортації, як і денатуралізації, повинні бути поставлені на рівень судового процесу; два слухання повинні бути об'єднані на підставі двох умов:

a) розгляд стадії денатуралізації повинен передувати і бути вирішеним до стадії депортації;

b) висновки першої стадії мають слугувати як остаточна підстава до другої стадії.

31. У судових оскарженнях потрібно відмовляти і лише в крайньому випадку можна дозволити одну апеляцію – спільну для денатуралізації та депортації.

32. У питанні денатуралізації зміст прав Корони і прав та обов'язків громадянина повинні регулюватися Законом, яким вони визначаються; навіть якщо Закон був скасований у тому проміжку часу, процедура повинна визначатися діючим Законом на час початку судового розгляду.

33. Підстави для анулювання громадянства у більшості випадків перераховані в *Законі про канадське громадянство 1946 р.*: шахрайство, фальшування або приховування істотних обставин.

34. Ці підстави повинні бути застосовані як до процесу набуття громадянства так і до передуючого імміграційного процесу.

35. Ці підстави повинні бути перевірені на предмет відповідності статутами, наказами, директивами уряду, імміграційними, безпековими і поліційними правилами.

36. Процес денатуралізації за своєю суттю є цивільним, тому основний тягар її проведення лежить на уряді.

37. У своїй оцінці свідчень суди не повинні задовольнятися другорядними доказами, а повинні шукати докази з вищим ступенем ваги.

38. Щодо імміграції та набуття громадянства, обов'язком заявника є правдиві відповіді на питання, задані йому встановленим уповноваженим, при цьому заявник повинен бути відвертим і не приховувати фактів, навіть при відсутності певного питання у заяві.

39. Заявки на отримання громадянства доступні з найраніших часів; однак, вони навряд чи дають корисні результати для викриття військових злочинців та позбавлення їх громадянства.

40. Чимало заявок на імміграцію та пов'язані з нею документи з роками знищено, послідовно із практикою збереження та ліквідацією, що діють в рамках канадського уряду, міністерств і агенцій, зокрема імміграції, зовнішніх справ КККП і КСБР*, тож докази для можливого позбавлення громадянства або депортації стали значною мірою недоступні.

41. Звернення до корабельних реєстрів, які мікрофільмовані до 1953 р., дасть мало користі через відсутність у них питань дотичних до справи.

42. Знищення значної кількості імміграційних документів у 1982–1983 роках не повинна розглядатися як злочинна дія, оскільки це відбулося в ході звичайного застосування рутинної політики уповноваженими федеральної адміністрації. У будь-якому разі, якщо помилка і була допущена, то на вищому рівні і полягала у відсутності відповідних працівників, на яких було б покладено обов'язок збереження і використання документів у їхньому міністерстві.

43. Презумпція того, що колишній іммігрант, якщо був військовим злочинцем, імовірно говорив неправду з метою імміграції чи отримання громадянства, не може бути прийнятна назагал як належна в світлі суперечливих свідчень перед Комісією. Це припущення належить залишити на розсуд суду, який має встановити ймовірність такої презумпції.

44. Для того, щоб запобігти наданню громадянства військовим злочинцям, або ж полегшити процедуру позбавлення громадянства військових злочинців, *Закон про громадянство* (23-24-25 ЕІ, II, с. 108) потрібно внести зміни

а) додаванням до сс. 5(1) наступний пункт (f):

“(f) не вчинив або не був прямо чи опосередковано причетний до військового злочину або злочину проти людства, за визначенням цих злочинів у сс. 6(1.9) *Кримінального кодексу*”;

б) додаванням після слова “особа” у 7 рядку сс. 5(4) наступної фрази:

“за винятком особи, стосовно якої діє заборона відповідно до § 5.(1)(f)”;

с) додаванням після слова “обставини” у 8 рядку сс. 9.(1) наступної фрази:

“або, незважаючи на вчинення чи причетність до військового злочину чи злочину проти людства за визначенням цих злочинів у сс. 6(1.9) *Кримінального кодексу*”;

д) викресленням у кінці пункту 10.(1) сполучника “і”;

е) додаванням у сс. 10.(1) наступний пункт (с):

“(с) не вчинили або не були причетні до військового злочину чи злочину проти людства за визначенням цих злочинів у сс. 6(1.9) *Кримінального кодексу*” і;

ф) перенумеруванням “d” пункт 10.(1)(с);

г) додаванням наприкінці пункту 17.(1)(b) наступної фрази:

“або, незважаючи на вчинення чи причетність до військового злочину чи злочину проти людства за визначенням цих злочинів у сс. 6(1.9) *Кримінального кодексу*”;

---

* Канадська служба безпеки і розвідки (*Canadian Security Intelligence Service*).

45. Імміграційний процес та процедуру інтерв'ю потрібно посилити, так щоби:
- a) відрегулювати мінімальний і стандартний набір питань, які будуть поставлені заявнику;
  - b) внести питання, які б стосувалися до військового минулого заявника, парамілітарної, політичної та громадської діяльності;
  - c) усі питання до заявника і всі його відповіді записував і завіряв заявник;
  - d) заявник підписував заяву [згоду], що передбачає перевірку наданої ним інформації, яка є суттєвою при розгляді його в'їзду до Канади; можливе рішення про прийняття визначатиметься достовірністю і повнотою його заяви;
46. У разі задоволення імміграційної заяви, вона повинна зберігатися, поки не буде встановлено або з упевненістю припущено, що заявника вже немає серед живих.
47. Не існує жодної юридичної чи договірної перешкоди, чи у внутрішньому, чи у міжнародному законодавстві, щоби позбавити військового злочинця в Канаді набутого ним канадського громадянства, навіть з ризиком позбавлення його громадянства.
48. Для того, щоби відобразити в канадському законодавстві недопущення військових злочинців, *Конвенцію про статус біженців* та *Закон про імміграцію* 1976 р. (25-26 El. II, с. 52) потрібно доповнити:
- a) додаванням в с. 2.(1) після слова “особа” наприкінці першої лінійки визначення терміну “Конвенція про статус біженців” наступним чином:
“за винятком особи, яка вчинила або були причетна до військового злочину чи злочину проти людства за визначенням цих злочинів у сс. 6(1.9) *Кримінального кодексу*”;
  - b) додаванням наприкінці с. 4.(2)(b) наступну фразу:
“чи особа, яка підпадає під визначення “*Конвенції про статус біженців*” в с. 2.(1);
  - c) додаванням наприкінці с. 19.(1) наступного пункту (j):
“(j) осіб, які вчинили або були причетні до військового злочину чи злочину проти людства за визначенням цих злочинів у сс. 6(1.9) *Кримінального кодексу*”;
  - d) заміною в четвертому рядку пункту 27.(1)(a), “чи (g)” на “,g” чи “j”;
  - e) заміною в другому і третьому рядку пункту 55.(a), “чи (g)” на “,g” чи “j”;
49. Поняття справжнього набуття канадського місця проживання анулюється, як тільки стосовно підозрюваного буде доведено шахрайство на в'їзді.
50. Навіть, якщо припустити, що шахрайство спрямоване на в'їзд не виключає можливості здобуття після цього “завідомо шахрайським чином” канадського місця проживання, таке місце проживання не може бути перешкодою для депортації військового злочинця.
51. Щоби розвіяти сумніви щодо тлумачення певних статутних положень:
- a) с. 9 *Закону про громадянство*, 23-24-25 El. II, с. 108 потрібно доповнити положенням, що робить її декларативною і придатною для застосування до ситуацій, які виникають стосовно колишніх законів про громадянство та імміграцію.
  - b) с. 127 *Закону про імміграцію* 1976 р., 25-26 El. II, с. 52 потрібно доповнити другим пунктом, а саме:
“Цей розділ не застосовується до особи, яка вчинила або були причетна до військового злочину чи злочину проти людства за визначенням цих злочинів у сс. 6(1.9) *Кримінального кодексу*”.
52. З метою забезпечення ефективності процесу депортації у справі військових злочинців, с. 54 *Закону про імміграцію* 1976 р. потрібно доповнити пунктом (4), а саме:

“(4) Всупереч сс. (1), (2), (3), коли видано відмову стосовно особи, яка вчинила злочин або причетна до військового злочину чи злочину проти людства за визначенням цих злочинів у сс. 6(1.9) *Кримінального кодексу*, міністр володітиме повною свободою дій і за власним розсудом визначати країну, в яку ця особа буде виселена”.

53. Якщо Парламент вирішить, що поправки до *Кримінального кодексу*, як це пропонується у рекомендації 28 чи інших, повинна містити злочини проти миру, то в такому випадку і рекомендації 44, 48, 51 і 52 повинні містити в собі злочини проти миру.

54. У період між 1971 і 1986 роками через публічні заяви ззовні про військових злочинців, котрі проживають в Канаді, поширилися надзвичайно перебільшені цифри, як і їхня кількість приблизна.

55. Навіть, якщо не брати до уваги цифру 6 000 [можливих військових злочинців], яку наважився оприлюднити у 1986 р. п. Симон Візенталь і до докладного розгляду кожної справи, зазначеної в Основному списку Комісії, цей список уже щонайменше на 400 % перебільшує реальну цифру.

56. Дивізію “Галичина” (14 *Waffengrenadier Division der SS (Gal. Nr. 1)*) не потрібно звинувачувати як групу.

57. Члени дивізії “Галичина” з метою безпеки особисто перевірялися перед дозволом в’їзду до Канади.

58. Звинувачення у військових злочинах членів дивізії “Галичина” ніколи не були доведені, ні 1950 р., коли їхню першу групу [при еміграції] затримали*, ні 1984 р., коли ці звинувачення поновили, ні перед складом цієї Комісії.

59. Крім того, за відсутності доказів у участі або при нестачі поінформованості у вчиненні конкретних військових злочинів, самого членства в дивізії “Галичина” є недостатньо для судового переслідування.

60. Не може бути жодних судових переслідувань з метою позбавлення членів дивізії “Галичина” громадянства чи їхньої депортації, тому що канадський уряд був цілком обізнаний про відповідні факти 1950 р. і їхній дозвіл на в’їзд до Канади був виданий не через помилкові дані, шахрайство чи приховування істотних обставин.

61. У будь-якому випадку, із 217 старшин дивізії “Галичина”, яких оскаржував п. Симон Візенталь перед канадським урядом, – 187 (тобто 86 % списку) ніколи не були в Канаді, 11 померли в Канаді, 2 виїхали в іншу країну, для 16 не встановлено жодних доказів у вчиненні військових злочинів, а одного взагалі не виявлено.

62. Комісія підготувала три списки підозрюваних: Основний список (*Master List*) із 774 імен (Додаток II-E); Доповнення із 38 імен (Додаток II-F), а також список 71 німецького ученого й інженера (Додаток II-G).

63. Коли докази породжують серйозну підозру у скоєнні військових злочинів особою, котра проживає в Канаді, канадський уряд, наскільки можна, повинен отримати показання свідків, які мешкають в іноземній державі, за умови, що така країна згодна; зокрема, СРСР має виконати усі умови, передбачені Комісією в її ухвалі “Про іноземні свідчення” з 14 листопада 1985 р. (Додаток I-M).

64. Справи 341 підозрюваного, які ніколи не були і не проживають в Канаді, потрібно закрити.

65. Справи 21 підозрюваного, які перебували в Канаді, але покинули її, перебравшись в іншу країну (принаймні п’ятеро з них уже померло), потрібно закрити.

---

* На вимогу єврейських організацій.

66. Справи 86 підозрюваних, які померли в Канаді з часу прибуття в цю країну, потрібно закрити.

67. Справи 154 підозрюваних, проти яких Комісія *prima facie* не може знайти доказів у вчиненні військових злочинів, потрібно закрити.

68. Справи 4 підозрюваних, яких Комісія не змогла знайти в Канаді, потрібно закрити.

69. Останні п'ять цифр складають в сумі 606 справ, потрібно негайно закрити.

70. Канадський уряд повинен ухвалити політичне рішення, чи виходити з пропозицією взаємодії з тими іноземними державами, які ще не засудили, за власною ініціативою, 97 підозрюваних, які проживають у Канаді і стосовно яких можуть існувати докази їхньої вини за кордоном, а саме у: Франції, Чехословаччині, Угорщині, Ізраїлі, Польщі, Румунії, США, СРСР, Західній Німеччині, Югославії.

71. Відповідні канадські органи повинні допитати 13 підозрюваних, як і 5 інших, на що далі вказано у зв'язку з розслідуванням за кордоном.

72. У 3 різних випадках переслідування має відбуватися згідно з рекомендаціями Комісії.

73. У 34 випадках, які залишаються спірними, рішення повинно ухвалюватися у результаті надання відповідей від іноземних агентств чи внаслідок отримання іншої потрібної інформації.

74. Відповідні органи згідно з рекомендаціями повинні провести роботу щодо 38 підозрюваних, перелік яких вміщено у Додатковому списку.

75. З-поміж 71 справи німецьких учених та інженерів (Додаток II-G) потрібно закрити справи у таких випадках:

9 тих, які перебували і померли в Канаді;

4 тих, які перебували у Канаді, але переїхали в іншу країну;

2 тих, які ніколи не були у Канаді;

1 стосовно якого *prima facie* немає достатніх доказів.

76. Із 55 справ цієї групи, що залишаються, уряд Канади повинен провести додаткові розслідування, вказані в Особливій думці (див. главу f Розділу I-8), і лише тоді ухвалити відповідне рішення.

77. У 9 справах, згідно з Частиною II цього Рапорту, Комісія рекомендує не ініціювати розслідування і закрити справи. Уряд Канади, якщо він згоден з цією рекомендацією, повинен повідомити про це кожного підозрюваного та його захисника.

78. У 20 інших справах, згідно з Частиною II цього Рапорту, Комісія рекомендує вжити заходів для позбавлення громадянства, депортації чи кримінального переслідування. Особливу увагу належить приділити реалізації цих рекомендацій і, при потребі, внести правки до законодавства, а також прагнути співпраці із зацікавленими іноземними урядами.

79. У всіх справах, які викладені в обох частинах Рапорту Комісії, уряд Канади повинен здійснити необхідні кроки задля продовження опитування свідків та розслідування як в Канаді, так і за кордоном, довівши справи до кінця, як це обумовила Комісія.

80. Немає потреби створювати установу на зразок Управління спеціальних розслідувань, що існує у Вашингтоні (округ Колумбія).

81. Уряд Канади може розглянути ту чи іншу рекомендацію:

і) наділити Міністерство юстиції і КККП особливою компетенцією, підкріпленою такими повноваженнями:

а) одному службовцю міністерства будуть надані вичерпні повноваження;

b) створити штатну групу з декількох юристів, істориків і поліцейських;
c) забезпечити достатнім фінансуванням, зважаючи на завдання, які виконуватимуться у Канаді та за кордоном;

d) відповідальна посадова особа консультуватиме Генерального прокурора Канади через його заступника у справах військових злочинів;

або:

ii) продовжити мандат цієї Комісії, яка володіє владними повноваженнями, зокрема викликати підозрюваних та інших свідків на допит.

82. Якщо жоден з цих варіантів не отримає схвалення, то видається, що немає іншої альтернативи, як закрити справу військових злочинців у цілому.

**“NO CASE CAN BE MADE AGAINST MEMBERS OF THE GALICIA
DIVISION FOR REVOCATION OF CITIZENSHIP OR DEPORTATION”:
Documents and comments on the history of creation and activity
“Commission of Inquiry on War Criminals in Canada” (1985–1987)**

Ruslan SIROMSKYI

The Ivan Franko National University of Lviv,
the Chair of Modern and Contemporary History of Foreign Countries
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine

The article traced the reasons for establishing and main activities of “Commission of Inquiry on War Criminals” (Deschênes Commission), whose appearance was a result of media reports about living in Canada Nazi criminals. Particular attention is devoted to the prosecution by Jewish Organizations of Division Waffen SS “Galicia” former soldiers of committing “war crimes” and refute such accusations Ukrainian Canadians. Separately analyzed position of the Ukrainian community in Canada on the charges Division, the Soviet factor in discrediting Ukrainian, Simon Wiesenthal Center’s activities, as well as historical and legal basis of the definition of “war criminal”. Finally presents the conclusions and recommendations of the Commission Deschênes that legally negate all the allegations made toward Division Waffen SS “Galicia”.

Key words: Deschênes Commission, war criminals, Division Waffen SS “Galicia”, Simon Wiesenthal, calumniation, Ukrainian Canadians.

**“НЕ МОЖЕТ БЫТЬ НИКАКИХ СУДЕБНЫХ ПРЕСЛЕДОВАНИЙ С
ЦЕЛЮ ЛИШЕНИЯ ЧЛЕНОВ ДИВИЗИИ “ГАЛИЧИНА”
ГРАЖДАНСТВА КАНАДЫ ИЛИ ИХ ДЕПОРТАЦИИ”:
документы и комментарии к истории создания и деятельности
“Комиссии по выявлению военных преступников в Канаде” (1985–1987)**

Руслан СИРОМСКИЙ

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра новой и новейшей истории зарубежных стран
ул. Университетская 1, Львов 79000, Украина

В статье прослеживаются причины создания и основные направления деятельности “Комиссии по выявлению военных преступников” (Комиссия Дешена), появление которой стало следствием сообщений средств массовой информации о проживании на территории Канады нацистских преступников. Особое внимание уделено обвинению со стороны еврейских организаций бывших воинов Дивизии Ваффен СС “Галичина” в совершении “военных преступлений” и опровержения подобных упреков канадскими украинцами. Отдельно проанализированы позиция украинской общины Канады относительно обвинений дивизионников, советский фактор в дискредитации украинцев, деятельность Центра Симона Визенталя, а также историко-правовые основы для определения понятия “военный преступник”. В заключение представлены выводы и рекомендации Комиссии Дешена, которые юридически нивелируют обвинения, выдвинутые в сторону Дивизии Ваффен СС “Галичина”.

Ключевые слова: Комиссия Дешена, военный преступник, Дивизия Ваффен СС “Галичина”, Симон Визенталь, клевета, канадские украинцы.

Стаття надійшла до редколегії 21.01.2013

Прийнята до друку 8.04.2013